

ZA JEDNU NAUKU O NAUČNOM POLJU*

Apstrakt: Ovoj članak se bavi Bourdieuovom analizom naučnog polja. U prvom delu ovog teksta autorka ispituje burdijeovsko viđenje strukture i dinamike polja nauke. Drugi deo teksta je posvećen razmatranju osnovnih epistemoloških i metodoloških pretpostavki jedne nauke o naučnom polju, koje Bourdieu razvija kroz dijalog sa četiri, po njemu, relevantne tradicije u sociologiji i filozofiji nauke: strukturalno-funkcionalističkom ili mertonovskom tradicijom sociologije nauke, teorijom normalne nauke i naučnih revolucija Thomasa Kuhna, jakim programom Davida Bloora i studijama laboratorijskog života. Treći deo je nacrt za sociološku, vidi burdijeovsku, kritiku sholastičkog uma, naročito njegovih ispoljavanja u domenu saznanja, u domenu etike i u domenu estetike.

Ključne reči: naučno polje, nauka o naučnom polju, sociologija, sholastika.

„Svaki sociolog je dobar sociolog svojih konkurenata, sociologija saznanja ili nauke samo je najbesprekorniji oblik strategija diskvalifikovanja protivnika toliko dugo koliko za predmet ima protivnike i njihove strategije a ne celovit sistem strategija, tj. polje pozicija sa kojih se one proizvode.“

Pierre Bourdieu, *Actes de la recherche...*

„Naučni govor se može činiti raščinjavajućim samo onima koji imaju očaravajuću viziju društvenog sveta. On je jednako udaljen od utopizma, koji svoje želje smatra realnošću, i od sociologizma, koji zadovoljstvo nalazi u evociranju fetišističkih zakona, koje kvare zabavu. Društvena nauka se zadovoljava time da uništi pretvaranja i izgovore koje stvara jedna religijska vizija čoveka, na koju otkrivene religije nemaju monopol.“

Pierre Bourdieu, *Intervencije 1961-2001*

---

* Tekst je nastao kao rezultat rada na projektu Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, pod nazivom *Regionalni i evropski aspekti integrativnih procesa u Srbiji: civilizacijske pretpostavke, stvarnost i izgledi za budućnost* (br. 149031), koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

Zadatak određivanja smernica za savesnu i odgovornu naučnu praksu, dakle praksu predanu potrazi (bez kraja) za *istinom društvenog sveta*, i u *proizvodnji istine o društvenom svetu* ograničenu samo konkurentnim vizijama tog sveta i internim pravilima njihovog međusobnog sučeljavanja i odmeravanja, Bourdieu prvenstveno namenjuje društvenim naukama. Upravo zbog toga što pri proizvodnji znanja one moraju istovremeno da proizvode sebe kao nauku, zbog toga što objektiviranje svog predmeta, čiji su sastavni deo, moraju da proprate objektiviranjem samog subjekta objektiviranja, kako bi njihovi rezultati i zaključci uopšte mogli da pretenduju na validnost, pomenute nauke primer su toga kako problematizacija ambivalentnog odnosa spram predmeta proučavanja (pristrasnost i distanciranost) i razmatranje isto tako kompleksnog odnosa spram postojećih i nastajućih vizija sveta i društva (oslanjanje i kritika, zauzimanje i sagledavanje vlastite pozicije/perspektive nasuprot i u svetlu drugih i drugačijih pozicija/perspektiva, konflikt i konsenzus oko pravila konfrontiranja, antagonizam i združenost na putu ka istom cilju), može da vodi ka istini o svetu i ka istini o svetu nauke.

Istinu Bourdieu vidi kao „uopštenu relativnost gledišta“, i kao što je za Leibniza Bog „, geometrijski za sve perspektive“, mesto gde se integrišu i mire sve parcijalne perspektive, apsolutno gledište sa kog se svet vidi kao spektakl, jedan ujedinjen i jedinstven spektakl, pogled bez gledišta, pogled niotkuda i odsvukuda jednog Boga bez mesta, koji je istovremeno svugde i nigde“ (Bourdieu, 2001: 222), tako je za Bourdieua *polje nauke* to mesto ukrštanja perspektiva, čija je rezultanta istina o predmetu i subjektu naučne prakse. Rekonstruisanje mreže objektivnih odnosa između pozicija polja, strukture prostora mogućnosti i prostora zauzimanja pozicija, nalik je onome što svojim *Kino-okom* pokušava da postigne Dziga Vertov. Ovaj poznati sovjetski reditelj, primetiće Deleuze, traga za „sistemom univerzalne varijacije po sebi“. Svestan toga da kamera, kao uostalom i ljudsko oko, podleže „uslovljavajućem ograničenju“ koje proizlazi iz njene „relativne nepokretljivosti kao organa recepcije“, Vertov montažom nastoji da nadomesti ovaj „hendikep“ i tako izbegne variranje svih slika u odnosu na jednu jedinu, „povlašćenu sliku“. Na taj način, montaža, „nesumnjivo konstrukcija sa stanovišta ljudskog oka, prestaje, međutim, to da bude sa stanovišta drugog oka. Ovde je reč o čistom pogledu, ne ljudskog oka, već onog koji bi

bio sadržan u samim stvarima. Univerzalna varijacija i interakcija (modulacija), to je nešto što je još Sezan nazivao svetom pre čoveka, 'praskozorjem nas samih', 'haosom koji se preliva kao duga', 'čednošću sveta'. Nije, dodaje Deleuze, „ni čudno što treba da ga konstruišemo pošto je dat samo oku kojeg nemamo“ (Delez, 1998: 99).

Bourdieuovo (re)konstruisanje naučnog polja nešto je poput ovako shvaćene filmske montaže. To bi značilo da ono, koristeći se konvencionalnim naučnim jezikom i instrumentima, treba da predoči povezanost svega što u stvarnosti nauke ima veze jedno sa drugim – prostora pozicija, kao scenografije, okvira i orijentira dejstvovanja, i prostora predstava o prostoru izvršenih i potencijalnih zauzimanja, sa jedne strane, i predstava o srodnim i konkurentnim predstavama o stvarnosti koja je predmet istraživanja, sa druge, – a što se, zapravo, svodi na proučavanje kompleksa pozicija i dispozicija. Dakle, put do istine vodi preko otkrivanja strukture i principa dinamike polja proizvodnje istina, uz neizbežno razmatranje uticaja koji dolaze izvan njegovih granica, bilo da je reč o organizovanom delovanju na polje nauke kao celinu, prvenstveno putem državne politike prema proizvodnji znanja, o komercijalizaciji istraživanja i pritiscima za ostvarivanje ili doprinos ostvarivanju ekonomskog profita, o saobražavanju pravilima koje nameće eksponiranje u medijskom prostoru, ili da je reč onome što od društvenog sa sobom, vidi u sebi, donose pojedinačni dejstvenici.

Šta predstavlja Bourdieuova konstrukcija naučnog polja u odnosu na stvarnost nauke? Da bismo na to odgovorili, vratilićemo se filmu. Braneći Vertova od prigovora koji mu upućuje Mitry zbog (navodne) protivrečnosti između kreativnosti (montaže) i integriteta (stvarnosti), Deleuze navodi stanovište ovog reditelja da „montaža percepciju upravo prenosi u stvari, tako što bilo koja tačka prostora sama opaža sve tačke na koje deluje ili koje deluju na njega, onoliko daleko koliko se protežu njegova dejstva ili reakcije. Takva je i definicija objektivnosti: 'videti bez granica i odstojanja'“ (ibid.: 100). Istom postupku pribegava Bourdieu u drugom i drugačijem referentnom sistemu, onom naučnom, kada pronalazeći mesta proizvodnje gledišta i sledeći sve tragove njihovog preplitanja, otkriva konstituciju i logiku polja nauke. Ne treba da čudi što Bourdieu smatra da je upravo sociologija nauke najpozvanija da otkriva konfiguraciju polja naučne proizvodnje, a preko nje prostor pretpostavki, metoda i

tehnika, zaključaka, dostignuća. „Tako, daleko od toga da uzdiže sebe kao vrhovnu nauku, sociologija, kroz sociologiju nauke (i same sociologije), nije ništa više do naučni um koji se izdiže iznad sebe postavljajući pitanje geneze naučnog uma, u uslovima koji će mu dopustiti da postane predmet naučnog odgovora“ (Bourdieu, 1991: 5-6). Sociolozi su, neupitno je, oni koji razbijaju iluziju. Igrači koji „kvare igru“. Poput Georgea Landowa u *Bardo Folliies*.

Struktura i dinamika naučnog polja

Upotreba polja kao analitičkog instrumenta omogućila je Bourdieuu da se ogradi od pretpostavki koje su postale konstanta većine socioloških teorija o naučnoj delatnosti. Najpre, pojam polja označio je raskid sa uvreženom predstavom o „čistoj“ nauci, izuzetoj od svih spoljnih uslovljavanja i podređenoj isključivo autohtonoj logici funkcionisanja i razvitka, ali isto tako i sa idejom o „naučnoj zajednici“, za koju je naročite zasluge Bourdieu pripisao Mertonu, i njegovom viđenju „komunizma“ naučnika, kao i Warrenu Hagstromu i njegovom shvatanju naučne zajednice kao grupe čije članove ujedinjuje isti cilj i koji na putu ka njemu izgrađuju zajedničku kulturu. Dakle, sagledavanje naučne prakse i njenih nosilaca u okviru polja predstavljalo je distanciranje od romantizovane slike naučnika kao, kako bi to Mannheim rekao, „slobodnolebdeće inteligencije“, sa jedne strane, i od podjednako nerealnog sagledavanja naučnika kao integrisane i homogene grupe, sa druge. Dalje, kritici komunitarističke vizije nauke, po kojoj se ova sagledava kao entitet utemeljen na konsenzusu o zajedničkom interesu, Bourdieu pridodaje viđenje sveta nauke kao „univerzuma konkurencije za ‘monopol nad legitimnom manipulacijom’ naučnim dobrima, tj., preciznije, dobrim metodom, dobrim rezultatima, dobrom definicijom ciljeva, predmeta, naučnih metoda“ (Bourdieu, 2001: 92). To znači da struktura dominacije a ne neka postulirana norma, osećaj solidarnosti ili, pak, „darežljivost“ upravlja naučne strategije u borbi za akumuliranje specifičnog kapitala i za bolje pozicioniranje u hijerarhiji polja. Međutim, pojam polja je istovremeno brana od pesimističkog gledanja na naučnu praksu kao na bespoštednu „borbu svih protiv svih“ – na kraju krajeva, zaključuje Bourdieu, naučnici su „ujedinjeni borbom koja ih suprotstavlja“, ali koja ih vodi do zajedničkog cilja.

Kao i svako drugo polje, polje naučne proizvodnje Bourdieu vidi kao, sa jedne strane, *polje sila* koje ima određenu strukturu, a sa druge, *polje borbe* za očuvanje ili promenu date strukture. I možda bi upućivanje na Comteovo razlikovanje, naravno ne i razdvajanje, socijalne dinamike i socijalne statike, ovde bilo samo delimično umesno – dok Comte u *Sistemu pozitivne politike* iznosi stav da progres treba shvatiti kao postepeni razvitak reda, pri čemu je upravo kontinuirani razvitak naučnog duha uticao na opšti progres, Bourdieu smatra da se red razvija kroz nered, nimalo postepeno. Slično Comteu, Bourdieu nalazi da je polje kao *polje sila* predmet interesovanja sociologije shvaćene kao društvene fizike, dok je polje kao *polje borbe* u žiži sociologije koju je još Comte nazvao društvenom fiziologijom. Podrazumeva se da su za obojicu sociologa pristup koji se usredsređuje na statičku dimenziju društva i pristup koji naglašava njegovu dinamičku komponentu komplementarni, s tim što Bourdieu, za razliku od Comtea, insistira na njihovoj dijalektičkoj povezanosti.

Odnos različitih dejstvenika *rađa* polje i osobitu konstelaciju sila čije se dejstvo ne prostire van granica polja, ili, da bismo očuvali duh burdijeovskog relacionističkog pristupa a da se ne odreknemo ove njegove konstatacije, možemo reći da odnos dejstvenika rađa polje *kao takvo*; to znači da su „upravo dejstvenici, tj., izolovani naučnici, ekipe ili laboratorije, određeni količinom i strukturom kapitala koji poseduju, ti koji determinišu strukturu polja koja ih determinišu, tj., stanje sila koje utiču na naučnu proizvodnju, na prakse naučnika. Težina pridružena jednom dejstveniku, koji se podvrgava polju u isto vreme dok doprinosi njegovom strukturisanju, zavisi od svih drugih dejstvenika, od svih drugih tačaka prostora i odnosa između svih tačaka, tj., od celog prostora“ (ibid.: 69-70). Položaj koji će svaki od dejstvenika zauzeti u prostoru polja uslovljen je količinom i strukturom kapitala koji poseduje, te je „struktura naučnog polja u svakom trenutku određena stanjem odnosa sila između protagonista borbe, dejstvenika i institucija, tj. strukturom distribucije specifičnog kapitala, kao rezultata prethodnih borbi koji se nalazi objektiviran u institucijama i dispozicijama, a koja određuje strategije i objektivne šanse različitih dejstvenika ili institucija u sadašnjim borbama“ (Bourdieu, 1976: 94).

Odnosi sile u naučnom polju su prvenstveno simboličkog karaktera i ispoljavaju se u znanju i komunikaciji i „putem znanja i

komunikacije“, pa je, shodno tome, naučni kapital, kao specifična vrsta simboličkog kapitala čija se vrednost (re)definiše u međusobnom poznavanju i priznanju (dela) naučnika, glavni ulog, adut i dobitak borbi koje se vode unutar polja naučne proizvodnje. „Simbolički kapital je skup distinktivnih svojstava koja postoje u i putem opažanja dejstvenika koji su snabdeveni adekvatnim kategorijama opažanja, kategorijama koje se stiču naročito kroz iskustvo strukture distribucije ovog kapitala unutar društvenog prostora ili jednog posebnog društvenog mikrokosmosa kao što je naučno polje“ (Bourdieu, 2001: 110). Prepoznavanje i (pri)znanje kriterijuma vrednovanja i klasifikovanja naučnih proizvoda zahteva angažovanje dispozicija koje se stiču, odnosno aktualizuju i dograđuju, ulaskom u naučno polje, a koje zapravo predstavljaju naučni habitus kao „jednu realizovanu, inkorporiranu teoriju“ (ibid.: 81). Logika prakse naučnog polja, koja nastaje u međudejstvovanju specifičnog habitusa i strukture polja, razlikuje se od logike prakse drugih polja društvenog prostora samo po tome što se ona proizvodi svesnim učenjem i usvajanjem određene strukture teorije, ali koja zatim postaje nesvesni orijentir svakog i svakakvog pristupa predmetu proučavanja i samoj naučnoj praksi. „Pravi princip naučne prakse jeste jedan sistem generičkih dispozicija, velikim delom nesvesnih, prenosivih, koji teži da postane opšti“ (ibid.: 85). Bourdieu smatra da se ove sheme opažanja, vrednovanja i mišljenja formiraju prvenstveno kao dispozicije svojstvene određenoj specijalnosti. Tako udruživanje pojedinih nauka ili disciplina oko zajedničkog predmeta, odnosno problema čije rešenje iziskuje kombinovanje njihovih znanja, veština i tehnika, kao što je to danas slučaj sa, na primer, biologijom i fizikom, predstavlja jedinstvenu priliku za posmatranje i promišljanje geneze ovih praktičnih shema. Naravno, Bourdieu ističe da princip naučne prakse, pored pomenutih *disciplinarnih dispozicija*, koje su proizvod dugotrajnog učenja i usvajanja/inkorporiranja istorije discipline, čine i one posebne dispozicije koje su u vezi sa *trajektorijom* (njenom fizionomijom do ulaska u polje, prvenstveno uslovljenom društvenim poreklom i manje ili više uspešnom akumulacijom školskog kapitala) i one koje su povezane sa *pozicijom* (dejstvenika, ali i discipline) u polju nauke.¹

¹ Iako govori o „autonomiji u vezi sa kolektivnim kapitalom“ i isključivo internim faktorima njegovog sticanja, Bourdieu podseća da izbor određene discipline,

Sticanje specifičnih dispozicija koje su preduslov ulaska u naučno polje i koje su interiorizovana/otelovljena istorija tog polja, garantuju mogućnost učešća u raspodeli specifičnog kapitala, odnosno mogućnost da se, uz oslanjanje na sisteme klasifikacije i kategorizacije koje svi u datom polju dele, *prepoznaje*, odnosno *priznaje*, i da se bude *prepoznat*, odnosno *priznat*. Naučni kapital ima svoju simboličku i socijalnu dimenziju: ova prva, ogleda se u tome što naučni kapital, kao specifična vrsta simboličkog kapitala koji vredi prvenstveno, a ponekad isključivo, u granicama polja nauke, počiva na priznanju kolega-konkurenata, priznanju koje se potvrđuje nizom specifičnih znamenja posvećenja koje grupa odobrava i dodeljuje svakom priznatom članu, a koje zavisi od *distinktivne vrednosti* proizvoda dotičnog naučnika i od kolektivno procenjene *originalnosti* njegovog priloga dotad akumuliranim naučnim dostignućima; drugu, Bourdieu dovodi u vezu sa konceptom *vidljivosti*, koji se često sreće kod američkih autora, a koji dobro odražava distinktivnu vrednost ove posebne vrste socijalnog kapitala, kapitala čija je „težina“ proporcionalna sposobnosti naučnika da „stekne ime“ i da se izdvoji iz nediferencirane skupine anonimnih istraživača i pridruži onima koji su već poznati i priznati (Bourdieu, 1976: 93; 2001: 111). Naučni kapital, dakle, predstavlja skup distinktivnih i distingvirajućih svojstava koji, zahvaljujući angažovanju specifičnih dispozicija koje dele, proizvode dejstvenici pozicionirani u naučnom polju u međusobnim činovima upoznavanja i priznavanja.

Obreti se u sistemu primerenih razlikovanja znači u isti mah podržati „princip primerenosti konstitutivan za *nomos* polja“ (Bourdieu, 2001: 110). Da bi objasnio šta podrazumeva pod *nomosom* polja, Bourdieu najpre razmatra osnovne karakteristike polja,

---

specijalnosti u okviru nje, teme, istraživačkog problema i naučnog stila, *nije nezavisna* od društvenog porekla, kao što ni hijerarhija disciplina nije bez veze sa društvenom hijerarhijom porekla (Bourdieu, 2001: 87). Poznato je njegovo zapažanje da prestiž institucije koja dodeljuje diplomu u velikoj meri utiče na produktivnost i prestiž pojedinih naučnika, što direktno, namećući im kvantitavne i kvalitativne parametre produktivnosti, što indirektno, putem poznanstava sa uglednim profesorima koji postaju primer koji treba slediti, ili putem usađivanja „razumnih aspiracija“ koje oblikuju dalji odnos prema naučnoj karijeri (opredeljivanje za manje ili više „ambiciozne“ teme, manja ili veća produktivnost, pisanje na maternjem ili stranom jeziku...). Kako je izbor visokoobrazovne institucije u velikoj meri uslovljen društvenim poreklom, odnosno akumuliranim školskim kapitalom, to se efekti ovog primarnog uslovljavanja prenose i na razvijanje naučne karijere (Bourdieu, 1976: 95).

obeležja koja su zajednička svim poljima društvenog prostora, ali čiji stepen ostvarenosti i oblik ispoljavanja variraju od polja do polja. Polja se, po Bourdieu, među sobom razlikuju po: 1) stepenu autonomije i 2) snazi i obliku prava na ulazak u polje. Bourdieu ističe da je autonomija naučnog polja rezultat dugotrajnog procesa osvajanja te iste, plod simboličke revolucije koju je otpočeo Copernic, a koja završava osnivanjem Kraljevskog društva u XVII veku u Londonu (ovi istorijski reperi ukazuju na činjenicu da su proces simboličkog preobražaja, tj., proces menjanja mentalnih struktura, i proces izgradnje objektivnih struktura, prilagođenih konstituisanju polja kao nezavisnog i samoregulišećeg entiteta, neodvojivi i komplementarni). Bourdieu se pridružuje zapažanju Thomasa Kuhna i Yves Gingras da je ključnu ulogu u autonomizaciji polja imala matematizacija, prvenstveno u domenu prirodnih nauka – primena matematike u istraživanjima označila je raskid sa eksperimentalnom tradicijom, a ovladavanje matematičkim znanjem postalo je kriterijum ulaska u grupu profesionalnih naučnika. Tako je matematizacija rezultirala zatvaranjem prema spolja i ustanovljavanjem pravila i pravilnosti naučne proizvodnje, što eksplicitnim što implicitnim, koja su važila isključivo u granicama polja i definisala ga kao polje. Posledice primene matematike u naučnoj praksi, konstituišuće za naučno polje, bile su, smatra Bourdieu, najpre to što je rad svakog naučnika mogao biti podvrgnut kontroli drugih naučnika, sledbenika kao i konkurenata, koji su, oslanjajući se na nov zajednički jezik matematičkih formula, mogli da preispituju pouzdanost i validnost dobijenih rezultata; zatim, matematizacija je dovela do drugačijeg shvaćanja ideje naučnog objašnjenja, prvo u fizici, gde je Newton objašnjenje putem mehaničkog kontakta zamenio matematičkim objašnjenjem, što je vodilo opštem stavu da se istina o svetu može proizvesti bez intervenisanja u tom svetu, a da se dobijeni rezultati mogu, eksperimentalnim putem i direktnim uticanjem na sam predmet ispitivanja, naknadno proveriti i verifikovati; konačno, „upotreba apstraktnih matematičkih formula oslabila je tendenciju poimanja građe u supstancijalnim terminima i vodila je stavljanju akcenta na relacione aspekte“ (ibid.: 98).² Potvrda okončanja procesa auto-

² Derek Robbins primećuje da je Bourdieu ranih 50ih, tokom svojih studija, bio pod velikim uticajem francuskih filozofa koji su pažnju usredsredili na prispitivanje statusa matematike, bilo kao logičkog sistema bilo kao instrumenta objašnjavanja

nomizacije bio je, sa jedne strane, nastanak disciplina u okviru pojedinih nauka kao odgovor na rastuću kompleksnost društvene stvarnosti i na potrebu sve zahtevnije upućenosti u specifične probleme, a sa druge, institucionalizacija na univerzitetima postojećih i nastajućih nauka i naučnih disciplina, čime su stvoreni objektivni preduslovi i podsticaji za razvijanje proizvodnje znanja, kao i za formiranje jedinstvenog identiteta onih koji su prešli granicu i zakoračili u prostor ove specifične društvene prakse.

Proces autonomizacije polja naučne proizvodnje ogleda se isto tako u pooštavanju prava na ulazak u polje, bilo da su kriterijumi ulaska formalni (zahtevani stepen obrazovanja i njegova institucionalna potvrda) ili neformalni (prećutno favorizovanje nekih ekskluzivnih znanja i veština), bilo da se odnose na kompetentnost ili na „*libido scientifica, illusio*, verovanje ne samo u ulog već isto tako u samu igru, tj., u činjenicu da se igra isplati, da je vredna truda“ (ibid.: 102). Kompetentnost podrazumeva sticanje znanja i veština u dugotrajnom procesu interiorizacije i inkorporiranja kumuliranih teorija, onih koje su prešle prag relevantnosti i koje su sebi obezbedile mesto u istoriji discipline i istoriji polja, i istraživačkih tehnika, onih koje su se potvrdile kao legitimne i/ili pouzdane, pri čemu usvojena znanja i veštine bivaju „transformisana u praktičnu logiku igre“ i „preobražena u refleks“, te postaju orjentir celokupne istraživačke prakse. Kompetentnost jeste otelovljena istorija polja i discipline, dakle, usađena struktura razlikovanja, konfrontiranja i naklonjenosti, koja se regeneriše pri razmatranju starih kao i pri suočavanju sa novim problemima. Uz to, ona je *naučenost* da se pruži očekivani odgovor na zahteve polja – ovladavanje tehnikama snalaženja u polju i gotovo automatsko reagovanje na njegove prećutne zahteve, pa čak i anticipiranje potencijalne transformacije ovih zahteva, ili polja u celosti, garant je boljeg pozicioniranja. Iako se, uglavnom zbog zvanične politike demokratizacije, gotovo podrazumeva da postoji ravnopravna distribucija uslova za učenje specifičnih znanja i veština, sklonost ka sticanju opisane teorijskotehničke virtuoznosti, kao i „smisao za igru“ proizvod su naukovanja koje i te kako ima diskriminišući

---

spoljnog fizičkog sveta., pri čemu bi trebalo izdvojiti Julesa Vuillemina, i njegovo delo Kantovska fizika i metafizika (1955), i Martiala Guérouta, i njegovo delo Lajbnicovska dinamika i metafizika (1935). Ugledajući se na njih, i deleći njihova interesovanja, Bourdieu piše i svoj diplomski rad o Leibnizovoj kritici kartezijanske epistemologije (Robbins, 2007).

karakter, jer je modelovano po onima i za one koji su predodređeni i predisponirani da se uklope u postojeći sistema obučavanja.

Kao veoma bitnu dimenziju kompetentnosti Bourdieu ističe usvajanje nomosa određene discipline – „svaku disciplinu (kao polje) definiše jedan poseban *nomos*, jedan princip viđenja i deljenja, jedan princip konstrukcije objektivne stvarnosti, nesvodiv na princip neke druge discipline – prema Saussureovoj formulaciji: ‘gledište stvara predmet’“ (ibid.: 103). Iako je prvo značenje nomosa koje se nameće ono da je *nomos* „fundamentalni zakon“ polja, odnosno discipline, nesvodiv na zakon i neuporediv sa zakonom bilo kog drugog polja i discipline, autor smatra da bi primerenije određenje bilo da je to „ustav“, budući da ono upućuje na proizvoljnost ustanovljavanja jednog sporazuma, mada bi odgovarajuće bilo i definisanje nomosa kao „principa viđenja i podele“, s obzirom da je etimološki precizno a uz to ističe oblik ispoljavanja primordijalne nužnosti koju pristajanje uz njega donosi. Jednom usvojena perspektiva, svojstvena određenom polju ili polju discipline, isključuje mogućnost sagledavanja datog polja sa gledišta koje je izuzeto od povinovanja utemeljujućem zakonu polja; „teza“ koja, usled izostanka njenog postavljanja kao takve, ne može biti osporena, *nomos* nema antitezu; princip legitimne podele koji se može primeniti na sve temeljne aspekte postojanja, koji definiše mislivo i nemislivo, propisano i zabranjeno, može samo ostati nemišljen; matrica za sva primerena pitanja, ona ne može proizvesti pitanja sposobna da je dovedu u pitanje“ (Bourdieu, 1997: 117). Specifično gledište svakog polja institucionalizovano je u objektivnim strukturama polja i habitusima, sposobnim i spremnim da se praktično konformiraju zahtevima temeljnog kodeksa. Kao dobar primer fundamentalnog pravila sociologije, koje je preživelo sud socioloških autoriteta iz vremena u kome je nastalo, kao i sud istorije ove discipline, Bourdieu navodi Durkheimovo metodološko načelo da društveno treba objašnjavati društvenim, dok bi u polju umetničke proizvodnje pandan tome bilo načelo „umetnost radi umetnosti“. Osim u podrazumevajućim pretpostavkama, *nomos* svake discipline je oličen u pravilnostima funkcionisanja te discipline, mehanizmima regulisanja međusobne komunikacije naučnika i uspostavljanja konsenzusa oko ključnih pitanja, naučnim habitusima čije je disciplinarna profilisanost preduslov bilo kakve smislene komunikacije, logici distribucije (sim-

boličkih) prihoda, ali i u epistemološkim pravilima koja su „ustanovljene konvencije koje se tiču regulisanja kontroverzi; ona upravlja konfrontacijom naučnika sa spoljašnjim svetom, tj. između teorije i iskustva, ali isto tako sa drugim naučnicima, omogućujući da se anticipira kritika i da se ona odbaci“ (Bourdieu, 2001: 163).

Drugi preduslov ulaska u naučno polje, pored kompetencije, jeste *illusio*, verovanje u igru i vrednost njenih uloga, i, sledstveno tome, u princip bezinteresnosti koji je osnovi te igre. Ovo „primordijalno verovanje“ je, za razliku od eksplicitnih i otvoreno praktikovanih verovanja poput onog u religijskom polju, isključivo plod prećutnog i više automatskog, telesnog no promišljenog prilagođavanja specifičnom režimu naučnog polja. Ulaskom u polje svako postaje nepokolebljivi vernik, a osporavanje verovanja, koje se može javiti kod jeretika, nikada ne predstavlja pokretanje pitanja koja bi ugrozila opstanak polja, budući da je, po pravilu, pozivanje na povratak izvornoj i neukaljanjoj veri; „na pitanja o razlozima pripadanja, visceralnog angažovanja u igri, učesnici, konačno, ne daju nikakav odgovor, i principi na koje se mogu pozvati u sličnom slučaju samo su *post festum* racionalizacije, namenjene opravdavanju, samom sebi koliko drugima, jedne investicije koja se ne da opravdati“ (Bourdieu, 1997: 123). *Illusio* ima dve dimenzije: prvu, koja je *sklonost* ka igranju igre i investiranje u nju, umesto da se ona napusti ili da se za nju izgubi interes, i drugu, koja je *sposobnost* za igru, odnosno „osećaj za igru“, praktično ovladavanje pravilima igre i usvajanje kriterijuma prosuđivanja relevantnosti problema, metoda, referenci; dve dimenzije se mogu razdvojiti samo u analitičke svrhe: sposobnost diferenciranja – „ukus“ – distingvira one koji, budući sposobni za diferenciranje, nisu indiferentni, i kojima neke stvari znače više nego druge, od onih kojima je, kako izreka kaže, „sve jedno te isto“ (Bourdieu, 1991: 8). Potpuno i neupitno predavanje odabranoj igri, po Bourdieu je očigledna potvrda rastuće „seksualizacije društvenog“, koja se u polju naučne proizvodnje ispoljava kroz svojevrsni *libido sciendi*, pokretač svakog dejstvovanja u polju.

Ukoliko *libido sciendi* suvereno i sveporožimajuće oblikuje aktivnosti u polju nauke, što odgovara idealnom stanju potpuno ostvarene autonomije polja, to garantuje opštu lojalnost specifičnom zakonu polja i priklanjanje principu bezinteresnosti. Naravno, Bourdieu smatra da bezinteresnost, kao ni kompetencija, nije proizvod

„spontanog generisanja“ ili „dar prirode“, već da je uloga, ili njegovim rečima, akcija porodice i školskog sistema ključna za razvijanje specifičnih pobuda, drugačijih od ekonomski shvaćenog interesa, i pri tom ovu tvrdnju ilustruje vlastitim istraživačkim iskustvom koje je potvrdilo činjenicu da je među onima koje obrazovne institucije pripremaju za „najbezinteresnije“ karijere, poput naučne, najveći broj potomaka naučnika i prosvetnih radnika (Bourdieu, 2001: 106). Međutim, Bourdieu zapaža da, premda je igra u naučnom polju organizovana oko nastojanja da se akumulira što više simboličkog kapitala, ovo polje odlikuje svojevrsna „strukturna ambivalentnost“, koja se ogleda u dva, samo naizgled međusobno isključujuća principa funkcionisanja: prvi je egoistična utakmica – da se bude prvi, da se nešto otkrije, unapredi, i da se time zadobije pažnja, priznanje i poštovanje kolega-konkurenata; drugi je pomenuta bezinteresnost, koja podrazumeva inhibiranje svih pobuda osim onih, pretpostavlja se plemenitih, koje se odnose na krajnje rezultate naučnog rada. Mišljenje dva imperativa koje igra u polju nameće svojim učesnicima za ovog sociologa predstavlja preduslov naučnog razvoja: „Činjenica da proizvođači teže da kao klijente imaju samo svoje konkurente, istovremeno najoštrije i najjače, najkompetentnije i najkritičnije, dakle, *najsklonije* i *najsposobnije* da svojoj kritici daju punu snagu, za mene je *arhimedovska tačka* na koju se možemo osloniti da bismo *naučno obrazložili naučni um*, da bismo istrgnuli naučni um iz redukcionističkog relativizma i da bismo objasnili da nauka može neprekidno napredovati ka više racionalnosti a da nije obavezna da se poziva na neku vrstu utemeljujućeg čuda“ (ibid.: 108). Dakle, borba koja se odvija unutar polja po pravilu nema negativni učinak po unapređenje naučne proizvodnje, ali on nije isključen ukoliko poljem dominira njemu nesvojstvena logika proizvodnje. Internu logiku polja nauke ugrožava to što naučni rad, pored čisto naučnih, iziskuje i finansijska i administrativna sredstva, te struktura distribucije dve vrste kapitala – vremenskog kapitala i kompetencije, odnosno naučnog autoriteta – određuje strukturu odnosa sila u polju i odražava rivalitet dva principa dominacije. Specifičan ulog borbe unutar polja je monopol na naučni autoritet, koji se istovremeno definiše i kao tehnički sposobnost i kao društvena moć, odnosno monopol na naučnu kompetentnost, shvaćenu u smislu sposobnosti, koja je društveno priznata određenom dejstveniku, da legitimno,

dakle ovlašćeno i autoritativno, govori i dela povodom svega što se tiče nauke (Bourdieu, 1976: 89). Određenje naučnog kapitala iz 2001. je manje-više parafraza definicije iz 1976. godine, s tim što sadrži dodatno objašnjenje, koje bio zapalo za oko samo prilježnom, vidi zaludnom, čitaocu. Naime, reč je o autorovoj tvrdnji da kapital naučnog autoriteta u većini slučajeva ima internacionalni karakter, a da se vrednost kapitala moći nad naučnim svetom (koji se stiče građenjem administrativne karijere, tj. dobijanjem neke značajne funkcije – dekana, rektora, ministra, na primer) uglavnom sagledava kroz nacionalne parametre. Nažalost, autor dalje ne razvija ovo svoje zapažanje.

Bourdieu uočava tendenciju da sa porastom autonomije naučnog polja princip hijerarhizacije na osnovu akumuliranog specifičnog kapitala i princip hijerarhizacije na osnovu stečenog vremenskog kapitala postaju međusobno isključivi, a da se hijerarhija distribucije naučnog kapitala sve više diferencira, sve dok konačno struktura polja ne poprimi polarizovanu fizionomiju, odnosno dok svaka od dve nezavisno uspostavljene hijerarhije ne postane obrnuta slika one druge (Bourdieu, 2001: 114). Do ovoga dolazi usled nastojanja naučnog autoriteta da vremenom ojača svoju poziciju i predupredi promociju alternativnog naučnog autoriteta putem konverzije stečenog naučnog kapitala u kapital koji mu garantuje društveni autoritet. „Dalje, društveni autoritet unutar polja teži da postane legitiman predstavljajući sebe kao čist tehnički razlog, a isto tako, priznata obeležja statutarnog autoriteta menjaju društveno opažanje stiktne tehničke sposobnosti (tako su procene naučnog uspeha uvek kontaminirane poznavanjem pozicije zuzete u stiktne društvenoj hijerarhiji, tj., hijerarhiji institucija, u Visokim školama u Francuskoj, univerzitetima u Sjedinjenim Državama)“ (Bourdieu, 1991: 7). Kod specifičnog kapitala teško je razlučiti doprinos društvenih predstava i realne tehničke efikasnosti njegovom konstituisanju. Ali, zaključuje Bourdieu, izvesno je da će naučni autoritet u većoj meri počivati na autoritetu institucija u uslovima smanjene autonomije polja.³

³ Bourdieu nalazi da bi analiza koja bi nastojala da sagleda isključivo politički dimenziju borbe za dominaciju u naučnom polju jednako pogrešna kao ona koja bi se držala samo „čistih i čisto intelektualnih determinacija konflikta“. Ovo ukazuje na neophodnost kombinovanja internalističkog i eksternalističkog pristupa, jer naučno polje „kao mesto političke borbe za naučnu dominaciju, dodeljuje svakom istraživaču, u zavisnosti od pozicije koju zauzima, svoje probleme, nerazdvojno političke i

Specifične dispozicije onih koji pretenduju na sticanje naučnog kapitala posreduju između strukture polja, tj. relativno stabilnog odnosa između pozicija na kojima se nalaze njihovi nosioci (*prostor pozicija*), i *zauzimanja pozicija* u prostoru naučne produkcije. Prostor pozicija sagledan kroz vizuru specifično modelovanog habitusa određenog naučnika predstavlja *prostor mogućnosti*, prostor koji delom poprima konture koje su vidljive i poznate svima koji ulaskom u naučno polje podležu istom režimu naukovanja (problematika koja se zatiče, ali koja može biti sagledana i na nov način), a delom se, zahvaljujući osobenoj kompoziciji simboličkog i kulturnog kapitala koje pojedini istraživači poseduju, ukazuje kao prostor pun obećavajućih nepoznanica (nova hijerarhija naučnih prioriteta, otkrivanje nove problematike). Iako se ne isključuje mogućnost izostanka korespondencije prostora mogućnosti, te prostora zauzimanja pozicija, sa jedne, i prostora pozicija, sa druge strane, potencijalna konfiguracija prostora mogućnosti i struktura prostora zauzimanja pozicija mogu se odrediti na osnovu postojećih pozicija i propozicija polja, koje su znane i bliske svima koji ih poimaju putem specifičnog habitusa i koje postaju orjentir njihove prakse; „Poznavati strukturu to znači snabdeti se sredstvima za razumevanje stanja pozicija i zauzimanja pozicija, ali isto tako verovatnog nastajanja, evolucije, pozicija i zauzimanja pozicija“ (Bourdieu, 2001: 122). Jasno je da bez detaljne analize strukture polja i praćenja dinamike odnosa sila u njemu, nema valjane anticipacije transformisanja njegove konstitucije i predviđanja nove preraspodele snaga. Dakle, svako proučavanje strukture, odnosno stanja sila, bi trebalo pratiti ispitivanjem dinamike polja, odnosno prepoznavanjem nosilaca borbe, njihovih glavnih aduta, aspiracija, kao i pravila kojima se u toj borbi povinuju.

Osim što je *polje sila*, naučno polje je i poprište *borbe*, odnosno „polje društveno konstruisanog delanja u kome se dejstvenici, snabdeveni različitim sredstvima, suočavaju da bi sačuvali ili transformisali odnose sila na snazi. Dejstvenici u njemu pokreću akcije koje u svojim ishodima, svojim sredstvima i svojoj učinkovitosti, zavise od njihove pozicije u polju sila, tj. od njihove pozicije u struktu-

---

naučne, i svoje metode, naučne strategije koje su, s obzirom da se izrično ili objektivno definišu u odnosu na sistem političkih i naučnih pozicija konstitutivnih za naučno polje, istovremeno i političke strategije“ (Bourdieu, 1976: 91). Ukratko, nema naučnog „izbora“ koji ne bi, makar jednim svojim delom, bio i politička strategija zauzimanja pozicije zarad povećanja šansi za maksimiranje naučnog profita.

ri distribucije kapitala“ (ibid.: 72). Strategije istraživača u toj borbi prvenstveno su određene pozicijama koje oni zauzimaju u strukturi distribucije šansi za ostvarenje profita (specifičnog i administrativnog), sa jedne strane, i izgrađenom predstavom o celokupnom prostoru mogućnosti i vlastitim mogućnostima, sa druge. Vidimo da je Bourdieu, ukazujući na dijalektički odnos koji se posredstvom specifičnih dispozicija uspostavlja između struktura i strategija, izbegao antinomiju sinhronije i dijahronije, odnosno strukture i istorije. Strategije subverzije i strategije konzerviranja strukture generišu sama struktura: sa jedne strane, pozicija koju svaki pojedinačni dejstvenik zauzima u strukturi naučnog polja u datom momentu vremena je rezultanta, objektivirana u institucijama i inkorporirana u dispozicijama, celine prethodnih strategija tog dejstvenika i strategija njegovih konkurenata, koje same, preko strukturalnih svojstava pozicije sa koje su proizvedene, zavise od strukture polja; a sa druge strane, transformacije strukture polja su proizvod strategija subverzije ili konzerviranja strukture, koje sopstveni princip orijentacije i efikasnosti nalaze u svojstvima pozicije koju zauzimaju oni koji ih iniciraju i sprovode unutar strukture polja. To bi značilo da važnost investiranja svakog istraživača, merena na primer vremenom koje je posvećeno istraživanju, i priroda tog investiranja, odnosno procenjeni rizik preduzetog istraživanja, isključivo zavise od aktuelnog i potencijalnog kapitala priznanja, tj., od aktuelne i potencijalne pozicije istraživača u polju (Bourdieu, 1976: 94).

Strategije se profilišu na relaciji dominantni-dominirani, pri čemu Bourdieu ove prve naziva *pokretačima*, a ove druge *izazivačima*. Dominantni su oni, zvučće pomalo tautološki, u čiju korist polje radi, oni koji monopolišu legitimnu viziju nauke, ključne problematike i istraživačkih tehnika, oni koji su, upravo zahvaljujući jednoj neorganizovanoj ali institucionalno podržanoj marginalizaciji svakog alternativnog istraživačkog pristupa, najkonkurentniji na tržištu znanja i priznanja. Odnosno, reći će nešto ranije baveći se istorijom naučnog uma, dominantni su oni koji „imaju moć da nametnu definiciju nauke po kojoj se najuspešnija nauka sastoji od posedovanja, postojanja i obavljanja onoga što oni sami poseduju, jesu i rade“ (Bourdieu, 1991: 14). Možda bi umesto ovog Bourdieuovog deskriptivnog određenja dominantnih dejstvenika u nauci, uputnije bilo objašnjenje koje dominantne identifikuje putem konkretnih pokazatelja – tako

ovu grupu sačinjavaju oni koji imaju kontrolu nad resursima, odnosno nad definisanjem prioriteta tih resursa i nad pravilima i mehanizmima njihove akumulacije. Dominirani su, prosto rečeno, pridošlice. Strategije dominantnih, koje su usmerene na očuvanje postojećeg načnog poretka, podrazumevaju rad na zaštiti oficijelne nauke, zatim svih institucija koje su zadužene za proizvodnju i cirkulaciju naučnih dobara i za reprodukciju i cirkulaciju proizvođača i konzumenata tih dobara, kao i instrumenata difuzije, prvenstveno naučnih časopisa kao ekskluzivnih mesta okupljanja podobnih (Bourdieu, 1976: 96). Ovakvo viđenje odnosa između dominantnih i dominiranih, upozorava autor, ne treba poistovećivati sa koncepcijama, uvreženim u sociologiji nauke, koje odnos dominacije svode na odnos „centra“ i „periferije“, i pri tom pretpostavljaju da se on sastoji od jednosmernog dejstvovanja centra na periferiju i jednoobraznog usvajanja sistema vrednosti i normi koji se artikuliše u centru. Dominirani mogu pribeći *strategijama sukcesije*, obezbeđujući tako sebi sigurnu i predvidivu karijeru, prilagođenu uzusima oficijelne nauke, svedenu na iscrpljivanje mogućnosti te-i-takve nauke, i osuđenu na pomake u predviđenim granicama i „otkrivanje već otkrivenog“ (sve potiskujući u nesvesno, napisaoće Bourdieu uz podsmeh, činjenicu da rešavaju samo probleme koje mogu da postave ili postavljajući samo probleme koje mogu da reše), ili, mogu biti protagonisti *strategija subverzije*, opirući se centripetalnoj sili polja, odbijajući da „idu utabanom stazom“, raskidajući lanac razmene priznanja kojom se garantuje transmisija naučnog autoriteta između ustoličenih i tendenata, i zahtevajući redefinisane principa legitimisanja dominacije. Dakle, jeretici su oni koji ruše naučni poredak, a ključne reči kojima se njihovo delanje u polju opisuje su: beskompromisno, prevratničko, radikalno, nepredvidivo, netrasirano, riskantno.⁴

Jeretičko inoviranje je strategija subverzije utoliko što remeteći ustaljeni naučni poredak diskredituje etabliranu institucionalnu

⁴ Bourdieu podjednako osporava „radikalnu“ ideologiju, koja svaku revoluciju protiv postojećeg poretka snaga u polju nauke poistovećuje sa naučnom revolucijom, i pozitivističku tradiciju u sociologiji i filozofiji nauke, kao odraz naivnog liberalnog optimizma, po kojoj dominantni jesu to što jesu zato što su najkompetentniji. Niti je svaka inovacija koja nastaje na marginama poretka po definiciji revolucionarna u naučnom smislu, niti je svaka revolucija jeretička. A visoka pozicioniranost u naučnoj hijerarhiji ništa ne govori nečijim naučnim kapacitetima, pogotovu u uslovima ugrožene autonomije polja (Bourdieu, 1976: 97).

moć unutar polja koja mu pruža podršku, kako u organizacionom tako i u legitimišućem smislu, a preko njenog osporavanja ekonomsku ili političku moć, sa kojom je u vezi, odnosno društveni poredak u celosti. Povećanje stepena ostvarene autonomije polja čini da se smanjuje radikalnost i obuhvatnost naučnih revolucija, „čak i ako dalje imaju korene u jeretičkim dispozicijama“ (1991: 17). Ova pacifikacija preobražaja se duguje institucionalizaciji internih mehanizama regulisanja konflikta unutar polja, te se sa razvojem tih istih naučne revolucije više ne ispoljavaju i kao politički lomovi. „Pod ovim okolnostima, revolucija protiv ustanovljene nauke ostvaruje se uz pomoć jedne institucije koja obezbeđuje instrumente raskida sa establišmentom: polje tako postaje mesto *permanentne revolucije*, ali one koja je sve više lišena političkih posledica“ (ibid.: 18). U situaciji kontinuiranih preloma postaje teško razlučiti strategije subverzije od strategija sukcesije, prvenstveno zbog toga što nosiocima jednih i drugih polje nameće procedure konfrontiranja koje su rezultat prethodne borbe i progresivne demokratizacije koja iz nje ishodi. Trajektorija jednih i drugih se „normalizuje“ i razvija prema idealu uređene karijere. I jedni i drugi teže akumuliranju specifičnog kapitala, a to podrazumeva veći stepen upućenosti i poznavanje kako dominantnih tako i manje prominentnih, kako konkurentskih tako i srodnih pristupa, kojima se daje za pravo ili ne, ali čija se relevantnost ne dovodi u pitanje. Upravo zbog toga najpotentnije revolucionare Bourdieu prepoznaje u pridošlicama – u polje nauke, u polje discipline – koji poseduju zavidan specifičan kapital.⁵

Reklo bi se da Bourdieu ostavlja malo prostora za restrukturisanje polja – nema, naizgled, tog izazova kome se ne može doskočiti i koji, na kraju krajeva, ne podleže automatizmu uigranih mehanizama konzerviranja postojeće strukture odnosa unutar polja. Međutim, preobražavajući potencijal dejstvenika, individualnih i kolektivnih, i mogućnost ozbiljnog narušavanja poretka stvari i

⁵ Bourdieu nas, sve krijući se iza Ben-Davida i Collinsa, podseća da su pokretači „inauguralnih revolucija“, dakle revolucija koje vode konstituisanju novog polja, discipline, „jednog novog domena objektivnosti“, upravo oni koji su stekli veliku količinu specifičnog kapitala, a koji su zbog uticaja, razume se negativnog, koji na njihovo pozicioniranje u hijerarhiji polja imaju sekundarne karakteristike (klasna pripadnost, etnička pripadnost, rod) predisponirani da budu bundžije, predvodnici i utemeljivači. Neretko su to pridošlice koje u mlado polje (discipline) unose kapital koji su stekle u naučnom polju koje se smatra superiornim. Svaka sličnost je slučajna. Ili nije?

predstava o njemu, postoje, ali zavise od nekoliko faktora. Prvo, oni su funkcija stepena koncentracije kontrole nad resursima u rukama pojedinih naučnika ili naučnih institucija – što je on manji, to je „margina slobode“ za strategije promene veća. Drugo, određeni su „redefinisanim granicama između polja, koja su u vezi sa (kao uzrokom ili kao posledicom) ulaskom pridošlica snabdevenih novim resursima. To objašnjava da su granice polja skoro uvek ulog borbe usred polja“ (Bourdieu, 2001: 74); po Bourdieu, prekoračivanje granica može biti izuzetno plodotvorno u slučaju prenošenja znanja, metoda i tehnika, te obrazaca istraživačke prakse, svojstvenih jednoj naučnoj disciplini, na teren druge discipline, i, ukoliko je reč o prelasku iz discipline koja u hijerarhiji disciplina zauzima višu poziciju u odnosu na disciplinu dolaska, ovo kao posledicu može imati gubitak kompetitivnih prerogativa „prestupnika“ u granicama matične discipline, ali istovremeno i nastojanje da se ranije stečene prednosti kapitalizuju u novoj oblasti, kao i da se izabrana disciplina učini konkurentnijom u polju disciplina. Treće, revolucionarne inovacije i velika otkrića mogu dramatično promeniti sistem raspodele simboličkog kapitala, uspostavljajući potpuno nove vrednosti, parametre znanja i kriterijume priznatosti, najčešće nenameravano suprotne od dotad dominantnih; „Jedna od osobenosti naučnih revolucija jeste da one uvode radikalnu transformaciju, sve čuvajući prethodno stečeno. Dakle, to su revolucije koje čuvaju stečeno, a da nisu konzervativne revolucije koje teže da preokrenu sadašnjost da bi restaurirale prošlost. Njih mogu sprovesti samo, u izvesnom smislu, specifični kapitalisti, tj. ljudi sposobni da ovladaju celokupnim nasleđem tradicije“ (ibid.: 126-27). Sledi da revolucija nastaje kao sublimacija svih iskustava koja čine istoriju polja, a njeni nosioci su naučnici i istraživači koji, zahvaljujući sopstvenoj kompetenciji, prepoznatoj i priznatoj od strane kolega-konkurenata, zauzimaju dominantne pozicije u naučnom polju i time simboličkoj dimenziji svog revolucionarnog čina, kroz stvaranje grupa sledbenika, zadobijanje institucionalne podrške i uvrščivanje njihovih postignuća u školske i akademske programe, pridodaju i objektivnu dimenziju.

Ako ovo Bourdieuovo zapažanje o naučnim revolucijama i njihovim protagonistima uporedimo sa mišljenjem koje je povodom istog predmeta izneo deset godina ranije, možemo primetiti da je njegova misao evoluirala u smeru manje isključivog prepoznavanja

revolucionarnog potencijala dejstvenika u naučnom polju. U već pominjanom tekstu iz 1991. godine, on na drugačiji način osvetljava proces prebražaja: preokret epistemoloških vrednosti uvek se odražava na promenu rangiranja društvenih vrednosti koje su uporište različitih naučnih praksi, a time i kategorija naučnika; novi naučni poredak u potpunosti menja princip distribuiranja „značenja i vrednosti povezanih sa raznim naučnim izborima, nametanjem novih normi interpretacije i novih kategorija opažanja i vrednovanja značajnosti; restrukturacije obrazaca opažanja vode obrnutoj perspektivi te „ono što je bilo centralno postaje marginalno“, a objekti, problemi i metodi koji su smatrani nižerazrednim i beznačajnim i „stoga pušteni minornim i sekundarnim dejstvenicima, nalaze sebe isturene u prvi plan, na svetlost dana, donoseći iznenadnu vidljivost onima koji su sa njima povezani“ (Bourdieu, 1991: 14-15). Dakle, revolucionari su oni koji su skrajnuti, autsajderi, inovatori, ne nužno najkompetentniji. Pomaljanje alternativnih gledišta iz senke onih hegemonih je inicijalna faza svake promene, nakon koje sledi lančano prenošenje njenih efekata iz epistemološke u institucionalnu ravnan, što nagoveštava početak novog ciklusa ustoličenja jedne perspektive kao privilegovane.

Da li je Bourdieu tokom vremena modifikovao, ili bolje reći razvio, svoje gledanje na naučne revolucije i njene nosioce usled vlastitog iskustva u naučnom polju, ili ga je na to nagnao dijalog sa pristupima koji nastaju kao reakcija na njegov, može biti samo predmet nagađanja. Ili detaljne, burdijeovske elaboracije. Slične onoj koju, oslanjajući se na Bourdieuov pomalo apstraktan analitički model, preduzimaju njegovi saradnici Louis Pinto i Gisèle Sapiro kada proučavaju intelektualnu, literarnu i naučnu scenu u negdašnjoj i sadašnjoj Francuskoj.

Temelji nauke o naučnom polju

Bourdieuovo sagledavanje strukture i dinamike naučnog polja dosta govori o odnosu ovog sociologa prema istoriji nauke (kao discipline), te njegovom shvatanju teorijskih i metodoloških načela jedne sociologije nauke. Ova se u prvom redu tiču *viđenja strukture i karaktera odnosa koji se uspostavljaju između nosilaca naučne proizvodnje* (dilema konkurencija, kompeticija i konflikt, ili

zajedništvo, solidarnost i konsenzus), zatim, *viđenja istorije nauke i naučnog razvoja* (dilema kontinuitet ili diskontinuitet, evolucija ili revolucija), tiču se i *viđenja uloge teorijskog i praktičnog nasleđa u naučnoj proizvodnji* (dilema kumulativnost ili nekumulativnost znanja, metoda i istraživačkih instrumenata, trajnost ili dugotrajnost specifičnih dispozicija), i konačno, *viđenja ciljeva nauke, tj. odnosa prema naučnoj istini* (dilema logički apsolutizam ili istoristički relativizam, realizam ili konstruktivizam).

Pretpostavke sopstvene sociologije nauke Bourdieu gradi oslanjajući se na svoje uzore, filozofe nauke Julesa Vuillemina, Gastona Bachelarda, Alexandrea Koyréa i Georgesu Canguilhema, i u dijalogu sa četiri, po njegovoj proceni, značajne tradicije u ovoj mlađoj sociološkoj disciplini: strukturalno-funkcionalističkim pristupom Roberta Mertona, pristupom Thomasa Kuhna i njegovom idejom o normalnoj nauci i naučnim revolucijama, zatim teorijom „jakog programa“, koju promovišu Škola iz Edinburgha, David Bloor i Barry Barnes, Grupa iz Batha, Harry Collins i drugi, i na kraju, teorijom laboratorijskog života, među čijim autorima su izdvojeni Karin Knorr-Cetina, Nigel G. Gilbert, Michael Mulkey, Bruno Latour i Steve Woolgar. Bourdieuova analiza odabranih pristupa je usredsređena na njihov osobeni „kognitivni stil“ i uticaj istorijskih okolnosti na njihovo formiranje kao takvih, ovo drugo mnogo više da bi se opravdali neki nedostaci nego da bi se pomenute škole mišljenja diskreditovala. Međutim, ovom prilikom će Bourdieuova interpretacija četiri pomenute orijentacije u sociologiji nauke biti svedena na njegovu procenu uspešnosti razrešavanja gorepomenutih epistemoloških i metodoloških dilema, budući da on, koristeći njihova iskustva, daje drugačije odgovore na pitanja koja pokreću i gradi originalan sociološki pristup na temelju ključnih dilema koje su obeležile istoriju nauke o nauci.⁶

Mertonovsko objašnjenje principa i odnosa na kojima počiva svet nauke može se svesti na četiri ključne odredbe: *komunizam* (termin koji Merton upotrebljava u smislu zajedništva, pri tom misleći

⁶ Primetno je da Bourdieu ignoriše neke perspektive čija je relevantnost za nauku o nauci nesporna. Nepominjanje Poppera, pa makar u svetlu njegove rasprave sa Kuhnom, mora se priznati, iznenađuje. Moglo bi se naći još takvih primera. A može biti da autor vrši selekciju na osnovu nekih implicitnih, samo njemu znanih kriterijuma.

na ravnopravno raspolaganje svim naučnim dobrima, što je preduslov međusobnog priznavanja i uvažavanja naučnika), *univerzalizam* (tvrdnje o istini podležu univerzalnim i nepristrasnim kriterijumima procene), *bezinteresnost* (nagrade i priznanja samo su kompenzacija za nesebičan naučni rad) i *organizovani skepticizam* (kasnije samo skepticizam, sve ideje moraju biti podvrgnute organizovanoj sistematičnoj i rigoroznoj proveri naučne zajednice). Ono što je za Bourdieua naročito interesantno jeste način na koji sledbenici ove škole mišljenja, i sâm Merton, idealizuju sistem distribucije nagrada i ugleda u naučnoj zajednici, predstavljajući ga kao odraz vladavine meritokratskog načela. Po njima, pokazatelji, uvek zasluženog, priznanja su nagrade i članstvo u prestižnim institucijama (Akademiji, na primer), potom mesto u prvoklasnim departmanima, i indeksi citiranosti, koji ukazuju na činjenicu da nečiji uspon i nagrađivanje moraju steći legitimitet u naučnoj zajednici. Bourdieuovo je mišljenje da ovde ne samo da je učinjen propust metodološke prirode (određeni autori se mogu citirati kako bi se njihove ideje podvrgle kritici, i kako bi se na taj način sami tvoreci diskvalifikovali), već je napravljen i teorijski previd – naime, „naučna zajednica“ je predstavljena kao telo koje održavaju harmonični odnosi i gde uopšte ne postoji borba i konkurencija, a sve zbog toga što se, navodno, nema šta osporavati; „naučna analiza nauke mertonovskog tipa, opravdava nauku opravdavajući naučne nejednakosti, naučno pokazujući da je distribucija nagrada i naknada saglasna naučnoj pravdi pošto naučni svet odmerava naučne naknade prema naučnim zaslugama naučnika“ (Bourdieu, 2001: 32-33)⁷.

Thomas Kuhn je obeležio filozofiju nauke pojmom paradigme kao konzistentne celine teorijsko-metodoloških i logičko-epistemoloških načela, koju najpre prihvata grupa naučnika, a čiji se uticaj potom širi i van te grupe. George Ritzer konstatuje da Kuhn nije dao jasno objašnjenje koncepta paradigme i u tom zaključku sledi Margaret Masterman koja kod Kuhna uočava dvadeset jedan oblik definicije ovog pojma. Ritzer nudi određenje paradigme smatrajući ga doslednim Kuhnovoj zamisli: „Paradigma je fundamentalna slika predmeta unutar nauke. Ona služi da se definiše šta treba proučavati,

⁷ Čini se da se nedopustivo brojno pominjanje reči nauka i naučno u jednoj rečenici može objasniti Bourdieuovom namerom da ih obesmisli, na način mertonovske sociologije nauke.

određuje koja pitanja treba postavljati, na koji ih način treba postavljati, te koja se pravila u interpretiranju rezultata istraživanja moraju slijediti. Paradigma je najšira jedinica konsenzusa unutar nauke i služi za diferenciranje jedne naučne zajednice (ili podzajednice) od druge. Ona supsumira, definiše i međusobno povezuje primere, teorije, metode i instrumente koji unutar nje postoje.“ (Ritzer, 1997: 412) Bourdieu smatra da paradigmu pre treba shvatiti kao „vodič za buduću akciju, jedan program koji treba preuzeti, više nego kao jedan sistem pravila i normi“ (Bourdieu, 2001: 35) Ono što Bourdieu stavlja u prvi plan jeste povod za nastanak paradigme, tj. potreba da se pronađu rešenja za konkretne probleme, a ne da se dalje razvija neka teorija. Potraga za rešenjima je u periodu „normalne nauke“ predodređena postojećom, opšteprihvaćenom paradigmom, koja diktira odabir i način sagledavanja problema. U „revolucionarnim periodima“, prećutni konsenzus o problemima koji zavređuju pažnju i nepisana pravila koja su putokaz celokupne istraživačke prakse, iščezavaju, a „nagomilane anomalije“ dovode do krize, koja kulminira u revoluciji i ustoličenju nove dominantne paradigme. Dakle, Kuhn daje internalističko viđenje promene, a glavna zamerka koju mu Bourdieu upućuje, tiče se upravo zanemarivanja pitanja ostvarenog stepena autonomije nauke i neuzimanja u obzir eksternih faktora koji mogu uticati na pokretanje revolucionarnog perioda (na primer, velike i uticajne intelektualne struje, poticaji koji dolaze iz književnog i umetničkog sveta). Ono što Bourdieu smatra značajnim, i vrednim preuzimanja, u Kuhnovom stanovištu jeste viđenje revolucionara kao nekog ko je stekao zavidan simbolički kapital, ko je vrstan poznavalac tradicije i ko je ovladao svim znanjima i tehnikama date nauke ili discipline, da bi ih potom prevazišao.

David Bloor, inspirisan, kako sâm priznaje, onim što su radili Durkheim, Mannheim i Znaniecki, koncipira svoj „jaki program“ sociologije naučnog saznanja na temelju četiri načela: *načelu uzročnosti*, koje podrazumeva da sociološko objašnjenje mora uzeti u obzir uslove koji su doveli do nekog uverenja ili saznanja, zatim, *načelu nepristrasnosti*, koje znači da svaki sociolog mora biti nepristrasan prema istini ili neistini, racionalnosti ili iracionalnosti, uspehu ili neuspehu, te da je dužan da objasni obe strane svake od navedenih dihotomija, *načelu simetričnosti*, koje nalaže da isti tip uzroka treba da objasni i istinita i neistinita uverenja, i *načelu refleksivnosti*,

koje sugeriraju podvrgavanje sociologije nauke istoj analitičkoj proceduri koju ona namenjuje naukama koje uzima za svoj predmet (Bloor, 1976: 4-5). Philippe Corcuff smatra da „ovi principi izražavaju ‘metodološki relativizam’ u vezi sa predmetom analize (studija saznanja koja se predstavljaju kao ‘naučna’, ‘istinita’ i ‘racionalna’ suprotstavljajući se onima koja su žigosana kao ‘nenaučna’, ‘lažna’ i ‘iracionalna’), ali da ne idu prema apsolutnom relativizmu za koji pojam *istine* ne bi više imao smisla“ (Corcuff, 2002: 69). I zaista, Bloor smatra da su neke funkcije pojma istine nesporne: najpre, njegova diskriminativna funkcija, odnosno njegova upotreba kao instrumenta uređivanja, klasifikovanja i kvalifikovanja uverenja, zatim retorička funkcija, koja naročito dolazi do izražaja pri argumentovanju, kritikovanju ili ubeđivanju, kada se ovaj pojam upotrebljava da bi se pridala važnost onome što se zagovara ili kritikuje i da bi se sama rasprava izdigla iznad nivoa sporenja zbog „pukih uverenja“, i konačno, materijalistička funkcija pojma istine, koja odražava saglasnost oko postojanja spoljnog sveta kao „determinišuće strukture“ (Bloor, 1976: 35-36). Za Bourdieua je najspornija formulacija imperativa refleksivnosti, jer je on mišljenja da se o refleksivnosti, u smislu refleksivne refleksivnosti, ne može govoriti ukoliko je ona usmerena isključivo na sociologije nauke, shvaćenu kao jedinstvenu disciplinu, već da je ona potpuna samo ukoliko uključi i kritičko promišljanje teorijsko-metodoloških izbora pojedinačnih istraživača, naravno, kao epistemoloških ne i empirijskih subjekata. Iako Bloor, uz Barrya Barnes, razmatra društvenu uslovljenost „verovanja-preferencija“ naučnika, potkrepljujući je tvrdnjom da teorije nikada nisu u potpunosti i isključivo određene činjenicama na koje se odnose, i da tome svedoče brojne kontroverze koje nastaju kao posledica osporavanja ili ponovnog dokazivanja validnosti pojedinih teorija, Bourdieu smatra da oni nisu dovoljno ukazali na vezu između mogućih proizvoljnosti i eksternih faktora, te da bi trebalo istaći da „društveni interesi proizvode taktike ubeđivanja, oportunističke strategije i dispozicije, kulturno prenete, koje utiču na sadržaj i razvoj naučnog znanja“ (ibid.: 43). Harry Collins više pažnje posvećuje interakcijama između naučnika, odnosno procesima pregovaranja u „jezgru“ zainteresovanih istraživača, čija institucionalna pripadnost, (pro)cenjena stručnost, tehnička sposobnost i kredibilitet, stil prezentovanja, nacionalnost i „društvena snaga“, odlučuju o

ishodu pregovora, odnosno o prihvatanju određenog eksperimentalnog ili bilo kakvog istraživačkog iskustva, i zatvaranju jedne kontroverze (ibid.: 45). Bourdieu mu odaje priznanje što je naučne činjenice predstavio kao kolektivne konstrukte, koji se kao činjenice proizvode na relaciji proizvođač-primalac-verifikator. Međutim, najveći nedostatak Collinsovog pristupa leži u neosvetljavanju objektivnih struktura (npr., položaja laboratorije, discipline u mreži odnosa sličnih naučnih jedinica) i dispozicija istraživača, koje i te kako utiču na interakcije pokrenute specifičnim problemom i njegovim rešavanjem.

Karin Knorr-Cetina, poznata predstavnica teorija „laboratorijskog života“, čiji se stavovi o proizvodnji naučnih činjenica ne razlikuju mnogo od Collinsovih, predmet je Bourdieuove kritike, kao i Collins, zbog isključivog bavljenja konkretnim mestom „fabrikovanja“ određenih činjenica, koje je, po poklonicima ovog stila razmišljanja, uglavnom laboratorija. Pri tom, ona izostavlja „širu sliku“, a i ako govori o neodvojivosti „društvenog i naučnog karaktera istraživačkih strategija“, ona to ne čini u Bourdieuovom maniru, dakle govoreći o „intencionalnosti bez intencije“, već insistira na „strategemama“ i „tehnikama ubeđivanja“, čiji je jedini cilj uspostavljanje saveza među naučnicima; kod nje se „strategije naučnog habitusa, istovremeno naučne i društvene, shvataju i tretiraju kao svesne, da ne kažemo cinične, strategeme, usmerene ka slavi istraživača“ (ibid.: 54). Nigel G. Gilbert i Michael Mulkay tvrde da naučne rasprave u velikoj meri zavise od konteksta, te na osnovu toga prave razliku između „empirijskog repertoara“ i „slučajnog repertoara“. Prvi stvara privid objektivnosti, što kroz poštovanje formalnih procedura tokom eksperimenta ili naučne akcije nekog drugog tipa, što kroz način prenošenja datog empirijskog iskustva, koji je bezličan, koji svodi intervenciju istraživača na minimum prikrivajući je obiljem materijala, konkretnim podacima ili formulama. Drugi se vezuje za lične kontakte, kada naučnici zainteresovani za iste ili srodne probleme, u manje formalnim prilikama, razmenjuju svoja iskustva i usvajaju neke nove praktične veštine. Bourdieu smatra da su sociolozi i ranije ukazivali na „dvojnu svest“ naučnika, jednu određenu formalnim pravilima i tradicionalnim očekivanjima, i drugu koja nastoji da ta ista izbegne, ali je, primećuje, kod pomenutih autora prisutna doza ironije i osuda formalnih pravila i procedura kao

licemernih, te stoga on podseća da je svaka društvena praksa uređena pravilima koliko i pravilnostima, pri čemu se ove druge po potrebi mogu a ne moraju predstaviti kao dosledne onim prvim. Latour i Woolgar, čiji rad obeležava savremene tendencije sociologije nauke, do krajnosti dovode ideju o konstruisanju činjenica o stvarnosti u okviru malobrojnih grupa istraživača, okupljenih u pojedinim laboratorijama. Oni čak ne podvajaju dimenziju istraživačke prakse koja je plod proizvodljivosti, iznuđenih samom situacijom i tokom određenog ispitivanja, i dimenziju koja se odnosi na poštovanje ustaljenih pravila sprovođenja eksperimenata i analiza i prezentovanja rezultata; po njima, ova pravila ne govore ništa o predmetu izučavanja, već ga saobražavaju sebi, a proces pregovaranja ima za svrhu da legitimise istraživačko iskustvo kao validno i da učini da se sakrije put dolazanja do konačnog proizvoda, pri čemu je ključan proces „posvećenja – univerzalizacije“ tokom kog činjenica biva priznata putem pregovaranja između članova laboratorije i putem rasprava, koje se uglavnom po stručnim časopisima, vode između konkurentskih laboratorija, da bi, na kraju, „jedan sud bio transformisan u činjenicu“. Bourdieu nalazi da je ovakav pristup oličenje „semiološke vizije sveta“ i da konsenkventno vodi zaključku da je nauka samo jedan pokušaj, prilično uspešan, da se „univerzalno nametne verovanje u sopstvene fikcije“ (ibid.: 59). Uz to, Bourdieu u postavci ove škole mišljenja prepoznaje svojevrsni cinizam, koji se prevashodno odnosi na shvatanje strategija istraživača kao svesnih, planiranih i organizovanih postupaka koji vode jednom jedinom cilju, a to je „veličina“ i slava samog istraživača. Stavljajući svakog naučnika u položaj „kapitalističkog preduzetnika“ koji teži maksimizaciji simboličkog profita, Latour i Woolgar ignorišu postojanje mreže objektivnih odnosa između pozicija, sa jedne strane, i dispozicija pojedinih naučnika, sa druge, i stoga ispuštaju iz vida činjenicu da se očekivanja, ciljevi i strategije istraživača artikulišu i realizuju u sadejstvu sa veoma kompleksnom strukturom postojećih odnosa, kao što evoluiraju sa menjanjem tih odnosa. Bourdieu radikalizam ovih autora smatra neutemeljenim i neopravdanim i u njemu prepoznaje nameravano i proračunato odstupanje od fundamentalnog kodeksa sociologije nauke, čiji nahodište jeste težnja da se bude originalan po svaku cenu. Ovaj pristup je, zaključuje Bourdieu, heuristički jalov i vodi u teorijski ćorsokak ili u krajnji saznavni pesimizam.

Rekonstruišući istoriju sociologije nauke kroz interpretaciju četiri tradicije koje su obeležile njen tok, Bourdieu se usredsređuje na probleme koji su im zajednički kako bi ponudio alternativu njihovom dotadašnjem razrešavanju. Naučna proizvodnja i praktične naučne veštine ne mogu se, mišljenja je Bourdieu, u potpunosti sagledati ako se posmatraju odvojeno od skupa odnosa čiji su sastavni deo, bilo da je reč o širem društvenom kontekstu bilo da je reč o svemu onome što čini istoriju nauke kao delatnosti proizvodnje znanja i delatnosti proizvodnje objektivnih preduslova (obrazovnih, istraživačkih i izdavačkih institucija) autonomne proizvodnje i difuzije znanja. Stoga je polje, kao polje sila i polje borbe, najprimereniji analitički instrument za konceptualizaciju kompleksnih odnosa relevantnih za proizvodnju nauke i naučnu proizvodnju. Videli smo da je u sklopu razmatranja polja nauke kao polja borbe, Bourdieu izneo stav da su odnosi konkurencije za monopol nad istinom inherentni tom polju. Kako je onda uopšte moguće, pita se Bourdieu, postići *homologein*, tu „racionalnu usaglašenost“. Njegovo stanovište je da ona ishodi iz komunikacije naučnika, koja, regulisana ustanovljenim pravilima i ustaljenim pravilnostima, otelovljenim u institucijama i objektivnim mehanizmima i upisanim u tela i umove dejstvenika u vidu specifičnih naučnih dispozicija, disciplinuje konflikt, proizvodi saglasnost o poštovanju procedura konfrontiranja, načinu vođenja diskusije putem argumenata, i principa i metoda proveravanja rezultata i zaključaka. Istina je, shodno tome, „skup predstava koje se smatraju istinitim zato što su proizvedene prema pravilima koja definišu proizvodnju istinitog“ (ibid.: 142), a naučna činjenica se konstruiše kao činjenica „u i putem dijalektičke komunikacije između subjekata, tj. kroz proces verifikovanja, kolektivne proizvodnje istine, u pregovaranju i putem pregovaranja, u nagodbi i putem nagodbe, i, takođe, u homologiranju i putem homologiranja, u potvrđivanju i putem potvrđivanja kroz eksplicitno izražen konsenzus – *homologein* – (a ne samo u dijalektici između hipoteze i iskustva)“ (ibid.: 143-44).⁸ Dakle, naučnu činjenicu kao takvu proizvodi polje,

⁸ U ovoj formulaciji ispoljen je Bourdieuov stav da svi istraživači pretenduju na monopol nad legitimnom predstavom objektivne stvarnosti, ali da pri međusobnom suočavanju svi „prećutno prihvataju *arbitražu realnog*“. Bourdieu smatra da se do ove predstava o stvarnom svetu dolazi uz pomoć teorijskih i eksperimentalnih oruđa (ibid.: 137), mada bi se na osnovu ove rečenice moglo zaključiti da misli samo na ova druga. Tvrdnje poput one da „sve može“, i pristrasne tvrdnje koje nastaju iz političkih i eko-

i svi dejstvenici u polju zainteresovani za njeno preispitivanje, uključujući i one koji teže da je ospore, doprinose univerzalnom priznanju opravdanosti njenog tretiranja kao predmeta istraživanja.

Dok je u studijama laboratorijskog života bio zanemaren ovaj aspekt kolektivne proizvodnje činjenice kroz njeno podvrgavanje opšteprihvaćenim i oprobanim metodama naučnog proveravanja, kroz testiranje, kritiku i osporavanje, dotle je u klasičnim pristupima bio zapostavljen „proces cirkulacije“ u kojem i putem kog se utvrđuje naučna činjenica. „Kritička cirkulacija je jedan proces departikularizacije, objavljivanja, ozvaničavanja, u oba smisla te reči, i univerzalizacije, što Eugène Garfield zove ‘brisanje izvora ideja, metoda i otkrića putem njihovog inkorporiranja u stečeno znanje’“ (ibid.: 147). To znači da ono što preživi proveru najkompetentnijih i najposvećenijih, postaje trajno nasleđe, nešto što se usvaja, od čega se polazi, što se evocira, ali što se, jednom potvrđeno, više ne osporava. „Ukoliko se istina predstavlja kao transcendentna u odnosu na svesti koje je shvataju i prihvataju kao takvu, u odnosu na istorijske subjekte koji je spoznaju i priznaju, to je zato što je ona proizvod jednog kolektivnog validiranja, izvršenog u sasvim osobenim uslovima koji odlikuju naučno polje, tj, u i putem konfliktne ali uređene saradnje koju konkurencija u njemu nameće, i koja je sposobna da nametne prevazilaženje antagonističkih interesa i, u tom slučaju, brisanje svih obeležja vezanih za posebne uslove njenog nastanka“ (ibid.: 165). Pretpostavka je da je ovakvo stanje uzajamne kontrole i doslednog poštovanja pravila igre, odnosno pravila i pravilnosti polja pretvorenih u epistemološki imperativ, moguće postići samo u slučaju potpune autonomije naučnog polja, prohodnosti puteva komunikacije za sve i svakog, ravnopravne distribucije informacija, i vladavine načela recipročne razmene mišljenja i kontrole istraživačkog rada. Bourdieu napominje da od stepena ostvarene autonomije polja i stepena njegove internacionalizacije, zavisi demokratičnost komunikacije između naučnika i efikasnost mehanizama koji je regulišu. Međutim, on nam malo toga govori o tome šta se dešava sa naučnim poljem i u naučnom polju u uslovima njegove manje ili veće heteronomije, i u slučaju provincijalnog zatvaranja u nacionalne granice. Budući da je osvajanje apsolutne autonomije cilj koji nikada nije bio dostignut,

---

nonskih pobuda, Burdije ne smatra naučnim, ove prve zato što nisu iskustveno utemeljene, ove druge zato što izvitoperuju iskustvo shodno vlastitim interesima.

mišljenje koje autor iznosi o mehanizmima regulacije proizvodnje znanja i njegove univerzalizacije, više je u ravni preskripcije no deskripcije. Stoga suočavanje Bourdieuove vizije nauke sa realnošću nauke, a uz korišćenje burdijeovskog koncepta naučnog polja kao analitičkog oruđa, gotovo da gubi svaki smisao.

Bourdieu se u viđenju funkcionisanja naučnog polja i karaktera odnosa između njegovih protagonista, približio mertonovskoj sociologiji nauke, mada je bitna razlika u odnosu na tu tradiciju stav da se do konsenzusa dolazi kroz konflikt, da je skepticizam regulisan i organizovan, da bezinteresnost ustupa mesto specifičnom interesu za otkrivanje istine o realnom svetu i za njeno priznanje kao verodostojne od strane kolega-konkurenata, a da univerzalnost nije rezultat usaglašavanja naučnika oko istine predmeta proučavanja, što bi bio „naivni realizam“, nego slaganja oko procedura konstruisanja te istine, odnosno tih istina. Upravo je ovo Bourdieuovo ukazivanje na procesualnost i složenost sporazumevanja naučnika, tačka razmimoilaženja sa predstavnicima „jakog programa“; naime, predmet istraživanja se vremenom razvija, neke stare probleme zamenjuju novi, dotad marginalizovani ili neopaženi, neke stare naučnike zamenjuju novi, te ni pravila naučnog rada ne mogu biti zauvek zadata – dakle, naučni kodeks je i sâm ulog borbi u naučnom polju.

Ni Kuhnov pristup ne daje odgovarajuće objašnjenje uspostavljanja konsenzusa – potiskivanje stare paradigme u revolucionarnim periodima, znači da nestaje minimum saglasnosti koji je ona garantovala, a Kuhn smatra da se nastanak novog sporazuma može objasniti samo neracionalnim činionicima. Kuhnovom gledanju na dinamičke procese u polju, Bourdieu suprotstavlja ono bašlarovsko – radikalni, kopernikanski preobražaji svojstveni su polju čija je autonomija slaba ili ugrožena, a vrlo često dolazi do difuzije revolucionarnih tendencija u druga polja i do odjeka u širem društvenom prostoru; u slučaju ostvarene i stabilne autonomije, permanentne revolucije postaju strukturna konstanta, a njihov uticaj ostaje u granicama naučnog polja. Kakva god da je, radikalna ili permanentna, revolucija je upisana u strukturu polja i podrazumeva u isti mah očuvanje nasleđa – svih akumuliranih znanja i veština, upisanih u tela, umove i institucije – i njegovo nadilaženje. Kod Bourdieua, za razliku od Kuhna, činiooci razvoja i uspostavljanja novog konsenzusa su racionalni. Konsenzus je, sa jedne strane, proizvod aktiviranja

ustanovljenih institucionalnih kanala komunikacije, koji opstaju čak i u periodu restrukturisanja polja, tj. u okolnostima izmenjene konfiguracije odnosa i poretka snaga, a sa druge, aktuelizacije ustaljenih obrazaca usaglašavanja, koju čini mogućom korespondencija specifičnih dispozicija svih dejstvenika u naučnom polju. Ove dispozicije, premda dejstvuju automatski, jesu otelovljena istorija racionalnog rešavanja problema, i argumentovanih i činjenicama potkrepljenih rasprava. Stoga one, po pravilu, proizvode racionalan odgovor na određenu situaciju, pa i onu oslabljene saglasnosti oko „pravila igre“.

„Konstruktivistički relativizam“ studija laboratorijskog života, ili „nihilistički relativizam“, koji Bridget Fowler pripisuje radikalnoj varijanti pomenute škole mišljenja, ogleda se u „ciničnom“ stavu prema porivima navodnog otkrivanja istine o svetu – ovi se uvek artikuliraju u konkretnom društvenom kontekstu i uslovljeni su njime, pri tom su interesi izolovanog istraživača ili ljudi okupljenih oko njega u nekoj laboratoriji da nametnu vlastitu verziju istine nadređeni svim logičko-epistemološkim pravilima („pravila postoje da bi se kršila“). Bourdieu ne spori da se naučna praksa organizuje po pravilnostima koliko i po pravilima, ali nalazi da upravo pravila predstavljaju zajednički imenitelj svih naučnih aktivnosti, a da odstupanje od njih ne ugrožava veru u njihovu legitimnost i ne ukida ih kao referentni okvir. Ukoliko su za „konstruktiviste“ lični interesi i brojne strategije koje se preduzimaju kako bi se oni postigli putem uspona u hijerarhiji otkrića, a time i hijerarhiji istraživača, glavna odlika naučne proizvodnje, za Bourdieu su oni aberacija. Po njemu, samo jaki argumenti ili iskustvena potvrda presuđuju koja će od konkurentnih naučnih konstrukcija zadobiti simbolički primat, odnosno ko će se od naučnika bolje pozicionirati u polju (nešto ranije izrečena tvrdnja da „simbolički kapital ide simboličkom kapitalu“, ovde je zasenjena pravičnošću mehanizama kolektivne kontrole, za koje ne postoje privilegovani, velika imena nauke i priznate intelektualne veličine). Na ovom mestu bi se neki od argumenata „konstruktivista“ mogli upotrebiti protiv Bourdieuvog optimizma, jer, usaglašenost najstručnijih i najpriznatijih naučnika oko validnosti određenog „proizvoda“, koja počiva na upotrebi zajedničkih analitičkih merila pri odmeravanju vrednosti datog produkta, njihovom međusobnom odmeravanju i na poštovanju principa naučne igre, ne

znači da proizvoljnost i partikularizam tih merila i principa ne treba dovoditi u pitanje. Ali, to takođe ne znači da stvari treba dramatiizovati, jer, na kraju krajeva, to je namerno iskrivljavanje istine – kada bismo bili „cinični“, poput „konstruktivista“, mogli bismo da pomislimo da oni vlastitom naučnom praksom demonstriraju utemeljenost svojih ideja.

Bourdieu smatra da njegovo stanovište, koje naziva *realističnim racionalizmom*, verodostojno odražava stvarnost nauke. Prema njemu, „naučna konstrukcija jeste uslov pristupa ostvarenju ‘realnog’, koje nazivamo otkrićem“ (ibid.: 151), a naučna polja su specifični „univerzumi u kojima se ustanovljuje društveni konsenzus u pogledu istine, ali koji su potčinjeni društvenim pritiscima, koji favorizuju racionalnu razmenu i koji se pokoravaju *mehanizmima univerzalizacije*, kao što su međusobne kontrole; u kojima empirijski zakoni funkcionisanja, koji upravljaju interakcijama, impliciraju pokretanje logičkih kontrola; u kojima simbolički odnosi sile dobijaju oblik, posve izuzetan, takav da, po prvi put, postoji unutrašnja sila istinite ideje koja može crpsti snagu u logici konkurencije; u kojima uobičajene antinomije između interesa i razuma, sile i istine, itd., teže da oslabe ili da se ukinu“ (ibid.: 162). Samo-svojnost naučnog polja, oličena u posve osobenoj nužnosti i specifičnom zakonu koji njime vladaju, omogućuje „progres razuma“, koji, za uzvrat, vodi jačanju autonomije polja. Upoznavanje ove objektivne nužnosti polja, dakle njegove strukture i fundamentalnog zakona naučne prakse, otvara prostor slobodi u odnosu na tu nužnost. U kom pravcu, pita se Bourdieu, razvijati ovu slobodu? Njegov deskriptivno-preskriptivni pristup polju nauke podrazumeva uviđanje i radikalizovano viđenje unapređenja njegovog demokratskog potencijala, koji je glavno dostignuće i zalag istorije polja, a koji se ogleda u progresivnom pooštavanju prava na ulazak, u povećanju stepena homogenizacije konkurenata, kako u pogledu slaganja oko predmeta neslaganja tako u pogledu načina regulisanja neslaganja, zatim u smanjenju jaza između strategija konzerviranja i strategija subverzije, u permanentnim revolucijama koje potiskuju burne periodične preobražaje i postaju dominantno obeležje dinamike polja, a same više nisu uslovljene nekim spoljnim, na primer političkim, razlozima, već ih nameće interna logika evolucije (Bourdieu, 1997: 140). Optimistično, zar ne?

Sociološka kritika sholastičkog uma

Potvrdu teškog dostizanja kongruencije željenog i postojećeg stanja možemo naći u polju društvenih nauka, koje i sâm Bourdieu navodi kao očigledan primer odstupanja od modela, odnosno od onoga što on prepoznaje kao potencijalnu stvarnost svakog polja naučne proizvodnje. Osobenost polja društvenih nauka, sociologije posebno, ogleda se, najpre, u ometanju njegove autonomije, pojačanom spoljašnjem pritisku i nedovoljno ograničenom pravu na ulazak, potom, u diferenciranju istraživača u samom polju na osnovu njihove lične autonomije u odnosu na spoljašnje zahteve, pri čemu su oni naučno dominirani skloniji popuštanju pred tim zahtevima, dok su dominantni oni koji, zaklonjeni već stečenim simboličkim kapitalom, osporavaju neautentični *nomos* polja, i na kraju, ove nauke su osuđene na večitu sumnju u utemeljenost i istinitost zaključaka i rezultata koje proizvode, jer su kao „društvena konstrukcija društvene konstrukcije“, prinuđene da neprestano dokazuju nepristrasnost u odnosu na predmet proučavanja, čiji su deo, i da se distanciraju od borbi u društvenom prostoru, u kojima su, htele to ili ne, i same ulog (Bourdieu, 2001: 170-73). Nauka koja je poput sociologije kritična prema moći, uključujući i moć nauke, i koja sistematski radi na spoznavanju zakona proizvodnje nauke, nikako ne može postati instrument dominacije, već pre može da isporuči sredstva prevladavanja dominacije (Bourdieu, 2002: 49). Tako se ni sociolozi, ukoliko su istovremeno kritični i samokritični, ne mogu videti kao valjani društveni inženjeri. Da bi njihova argumentacija u osporavanju dominacije uopšte bila ubedljiva, sociolozi moraju pribeći preispitivanju sopstvene istraživačke prakse, oni moraju da „refleksivnost pretvore u dispoziciju konstitutivnu za njihov naučni habitus, tj. u jednu *refleksivnu refleksivnost*, sposobnu da deluje ne *ex post*, na *opus operatum*, već a priori, na *modus operandi*“ (ibid.: 174).

Bourdieu smatra da sociolozi, i svi istraživači u oblasti društvenih nauka, moraju protiv sebe da usmere iste one tehnike objektiviranja koje primenjuju na svom predmetu istraživanja. Na konferenciji, koja je 1984. godine održana u Strasbourgu povodom objavljivanja Bourdieuove čuvene knjige „za spaljivanje“, ovaj sociolog je postavio pitanje svrhe rada samopreispitivanja – nije li to larperlartizam, refleksivna naučna intervencija, pomalo dekadentna

ali ipak blagonaklona, zapitao se on, i odmah zatim dao odgovor kojim ne samo da je opravdao analitički pristup samoj naučnoj praksi, nego je ukazao na ključnu ulogu koju u njegovom osmišljavanju i primeni i razvijanju imaju društvene nauke: „Mislim da taj rad ima naučnih vrлина; i da je za društvene nauke sociološka analiza proizvodnje proizvođača imperativ. Rizikujući da istovremeno iznenadim ili razočaram mnoge među vama koji sociologiji pripisuju jednu profetsku, eshatološku funkciju, dodacu da bi ovaj tip analize mogao imati i jednu kliničku funkciju, vidi tarapeutsku: sociologija je jedan izuzetno moćan instrument autoanalize, koji svakome dopušta da bolje razume to što jeste pružajući mu razumevanje njegovih sopstvenih društvenih uslova proizvodnje i pozicije koju zauzima u društvenom svetu.“ (Bourdieu, 1987: 115-116) Ovaj analitički postupak *objektiviranja subjekta objektiviranja* odvija se na tri nivoa: prvo, objektivira se pozicija subjekta objektiviranja *u globalnom društvenom prostoru*, njegovo socijalno poreklo i životna putanja, drugo, objektivira se pozicija koju dotični istraživač zauzima *u polju specijalista*, kao i pozicija tog polja ili discipline u hijerarhiji društvenih nauka (ovo podrazumeva razmatranje svega onoga što čini tradiciju jedne discipline ili specijalnosti, njene nacionalne osobenosti, dakle, specifične problematike, dominantnog stila mišljenja, eksplicitnih i implicitnih kriterijuma vrednovanja rada i postignuća, načina nagrađivanja i posvećivanja, ali isto tako i akademskog nesvesnog, odnosno u tela i umove pohranjene istorije discipline, svih nepoznatih opštih mesta i sazajnih orjentira), i treće, objektivira se „sve što je u vezi sa pripadanjem sholastičkom univerzumu, posvećujući posebnu pažnju iluziji o odsustvu iluzije, o apsolutnom, ‘bezinteresnom’, čistom gledištu“ (Bourdieu, 2001: 183).

Sholastičkoj koncepciji nauke i sholastičkoj naučnoj praksi Bourdieu je posvetio veći deo svoje knjige *Paskalovske meditacije*. Rodno mesto sholastičkog uma Bourdieu vidi u dokolici, tom distanciranju od sveta kako bi se on mislio, te zaboravljanju svih nužnosti konstitutivnih za taj svet; proizvodnja praksi i iskaza koji su oslobođeni kontekstualne dimenzije, nastaje kao rezultat raspolaganja vremenom i posedovanja dispozicije za igranje bezinteresnih igara, koje zahtevaju i osnažaju sholastičku izdvojenost. *Homo scholasticus* ili *homo academicus* je neko ko je plaćen „da se igra ozbiljno“; smešten izvan nužnosti praktične situacije i nesvestan posledica koje su joj

immanentne, on ili ona se ozbiljno posvećuje problemima koje ozbiljni ljudi ignorišu – aktivno ili pasivno (Bourdieu, 1990: 381). Kolektivno deljene kategorije promišljanja sveta i društva, u čijoj je osnovi potpuno zanemarivanje ili potcenjivanje političkih, ekonomskih i socijalnih pritisaka, zahteva i nužnosti, korespondira sa ignorisanjem geneze vlastite privilegije, pa čak i očaranošću njome i njenim slavljenjem. Kao neke od pretpostavki na kojima počiva sholastička iluzija, Bourdieu navodi „selektivno zaboravljanje ili negiranje istorije, ili, što se svodi na isto, odbijanje svakog genetičkog pristupa i svake prave istorizacije; iluziju ‘fundamenta’, koja proizlazi iz pretenzije da se druge nauke sagledaju sa gledišta sa kog one same sebe ne mogu da sagledaju, da ih utemelje (teorijski) i da izbegnu da ih druge nauke utemelje (istorijski); odbijanje svakog objektiviranja subjekta koji objektivira, koje se diskvalifikuje kao ‘redukcionizam’“ (Bourdieu, 1997: 42). Stoga, smatra Bourdieu, samo discipline poput sociologije, te „discipline parije“, mogu da svedu sholastičko viđenje sveta i društva na njegove istorijske, socijalne i teorijske koordinate i da ga detronizuju kao samo jednu od mnogih perspektiva, dakle, da ga razotkriju kao ukotvljeno stanovište koje je sve samo ne apsolutan, transcendirajući pogled.

Po Bourdieuu, istorija sholastičke iluzije otpočinje kada i proces autonomizacije polja simboličke proizvodnje, dok je oslobađanje od direktnih ekonomskih, religijskih i političkih pritisaka bilo praćeno predstavom o izdvojenosti sopstvene pozicije iz „carstva nužnosti“. Nadalje je ovu sholastičku viziju pothranjivala večita podela na svet ekonomske i svet simboličke proizvodnje, koja je na teorijskom planu rezultirala binarnim opozicijama, koje su usmeravale naučnu proizvodnju i oko kojih se organizovala naučna praksa pristupa praktičnoj logici, ali i „logičkoj logici“; kolektivno i individualno osvajanje suverenog pogleda, koji seže daleko u prostornom ali isto tako u vremenskom smislu, a po cenu potiskivanja apetita „kratkog daha“ ili odlaganja njihovog zadovoljenja (kroz asketizam podesan da obezbedi snažan osećaj izdvojenosti iz mase anonimnih smrtnika, osuđenih da žive iz dana u dan), imalo je za posledicu veliko podvajanje između intelekta, posmatranog kao superiornog, i tela, koje se smatra inferiornim, „između svega što zaista pripada poretku kulture, mestu svih sublimacija i temelju svih distinkcija, i svega što pripada poretku prirode, ženskom i narodskom“ (ibid.:

34-35). Ali, upravo je verovanje u smislenost, svrsishodnost i ozbiljnost igre koja se igra u naučnom polju u osnovi sholastičke dispozicije, naučnih dispozicija uopšte, a to verovanje, tvrdi Bourdieu oslanjajući se na Pascala, dejstvuje i ispoljava se na telesnom nivou, bez predumišljaja. Osobenost, ili Bourdieuovim rečima, ambivalentnost, sholastičkog verovanja u uzvišenost igre leži u činjenici da ono jeste armatura kolektivnog rada na stvaranju nezavisnog puta otkrivanja sveta, ali oni koji su odgajani i obrazovani u sholastičkom duhu, sa predubedenjem i neretko indignacijom gledaju na svet kojim vlada drugačija logika, do koje njima znana logička logika ne može da dopre, te njihovo verovanje nije više preduslov znanja – ono postaje samo sebi svrha i završava u distanciranju, u osudi, u samolegitimizaciji, u univerzalizaciji, u getoizaciji, u postuliranju poželjnih kognitivnih, aksioloških i afektivnih modela, udaljenih od stvarnosti i saobraženih merilima svojstvenih sholastičkom umu. Sholastičko univerzalno ne nastaje u spoznavanju iskustvenog, ali nije ni puka spekulacija – ono počiva, sa jedne strane, na univerzalizaciji jedinstvenog viđenja sveta koje, uglavnom nesvesno, favorizuje određeni stil života, način mišljenja i vrednovanja, pa stoga govori mnogo toga o sebi i samo o sebi, a sa druge, na zaboravu društvenih uslova koji to-i-takvo viđenje čine mogućim. Nesvesno, ponavlja neprestano Bourdieu zajedno sa Durkheimom, jeste zaboravljanje istorije. Zato on traga za zabludama koje su upisane u „sholastički automat“, koji je „proizvod inkorporiranja (i, time, zaborava) prisila sholastičkog položaja“. Nalazi ih u oblastima saznanja (ili nauke), etike (ili prava, i politike) i estetike, koje su se oslobodile neposrednog uticaja filozofije i konstituisale kao samostalna polja, obezbeđujući tako institucionalnu potporu sticanju kognitivne sholastičke dispozicije.

Greška u oblasti saznanje prakse odnosi se na „sholastički epistemocentrizam“. On se ispoljava u analizi, te susretu sa društvenim i svakodnevnim, ili u vidu projektovanja sholastičke logike u praktičnu logiku, ili u vidu predavljanja praktične logike kao oličanja „vulgarnosti“ i „varvarstva“, i kao takve, nedostojne naučne pažnje. Da bi se ova greška iskrivljavanja stvarnosti izbegla, odnosno da bi se, koliko god je to moguće, umanjile njene posledice po realno, Bourdieu sugerise da najpre treba razumeti društvo na osnovu primarnog iskustva uključenosti u njega, što znači razumeti

konstrukcije prvog reda, pa potom razumeti (sholastičko) razumevanje, tj. razumeti konstrukcije drugog reda, i, na kraju, razumeti samu razliku između praktičnog znanja i naučnog znanja (ibid.: 64).

Greška u domenu etike se ogleda u „moralizmu kao egoističnom univerzalizmu“. Ovaj Bourdieu prepoznaje najčešće kod teoretičara koji misle politiku i političko, ali i kod onih koji aktivno učestvuju u političkom životu. U predočavanju prednosti ostvarenja humanističkog ideala učešća svih u javnom životu i predlaganju najboljih mehanizama da se on ostvari, oni ispuštaju iz vida sve prepreke, objektivne i subjektivne, koje to onemogućavaju. Na prvom mestu, reč je o nejednakoj distribuciji mogućnosti izgradnje političkih stavova, sticanja političkih veština i plasiranja vlastitih ideja u javnu sferu. Racionalistički projekti namenjeni prevazilaženju isključenosti jednih i uključenosti drugih u politički život, često ne uzimaju u obzir praktičnu logiku i razum koji je u njenoj osnovi, te i pored dobre volje, ne postižu svoj cilj. Bourdieu smatra da se treba zalagati za „realpolitiku uma“, koja bi svima učinila dostupnim „sredstva pristupa instrumentima proizvodnje i konzumiranja istorijskih tekovina, koje je logika internih borbi u sholastičkim poljima ustanovila, u datom vremenskom trenutku, kao univerzalna“ (ibid.: 96). Nema, tvrdi ovaj autor, „kontradikcije, iako tako ne izgleda, u borbi, *istovremeno, protiv* mistifikujućeg licemera apstraktnog univerzalizma i *za* univerzalan pristup uslovima pristupa univerzalnom, primordijalni cilj svakog istinskog humanizma, čije je zaboravljanje zajedničko univerzalističkoj propovedi i (lažnoj) nihilističkoj subverziji“ (ibid.: 86).

Još jedan sholastički previd odnosi se na estetski univerzalizam, plod odmeravanja različitih kulturnih preferencija spram takozvanog „čistog ukusa“, tog suverenog parametra bezinteresnog uživanja. Ovaj previd nastaje usled toga što se kulturna različitost sagledava kao ishod ničim sputanog opredeljivanja, a ne kao proizvod dugog procesa formiranja dispozicija, koje, u skladu sa etničkom, klasnom, rodnom ili pripadnošću bilo kojoj manjinskoj ili marginalizovanoj grupi, rađaju sklonost ka konzumiranju i praktikovanju određenog tipa umetnosti. Umesto da se zagovara hegemonija čistog estetskog iskustva ili da se slavi njegova aristokratska ekskluzivnost, treba se osvrnuti, smatra Bourdieu, na činioce koji su do njega doveli, i misli pri tom na autonomizaciju umetničkog polja, koja

je preduslov svake larpurlartističke proizvodnje, i na zauzimanje pozicije u društvenom prostoru koje je, posredstvom „čistih dispozicija“, formiranih u porodičnom okruženju i stimulisanih tokom obrazovanja, utrlo put ka „čistom zadovoljstvu“ (ibid.: 88-89). Ovaj sociolog ističe, međutim, da ukazivanje na postojanje kulturnog partikularizma, i njegovo, uslovno rečeno, pravdanje faktorima koji su ga usloveli i oblikovali, ne znači inhibiranje pretenzije ka estetskom univerzalnom – naprotiv, samo odgovarajuća kulturna politika može na sistematski i organizovan način da nadomesti uskraćenost pojedinih društvenih kategorija u sticanju znanja, neophodnog za pristup univerzalnom, a naučna istraživanja koja bi verodostojno predstavila postojeću kulturnu raznovrsnost i razotkrila mehanizme njenog reprodukovanja, bila bi u tome od velike pomoći.

Istorijski i (samo)kritički pristup varijantama u stvarnosti neutemeljenih sholastičkih univerzalizacija, koji „univerzalno prevazilazi“ njihovo nedopiranje do stvarnosti, može biti jedini efikasni put koji vodi konvergenciji onoga „što jeste“ i „onoga što može biti“. Ponekad, kaže Bourdieu, pod izgovorom da govorimo šta neka stvar zaista jeste, zapravo govorimo šta ona mora da bude da bi bila ono što jeste. Preostaje nam, na kraju, da se složimo sa njim da samo istorijska analiza proizvodnje normativnog, kao govora o potencijalu koji u sebi skriva pozitivno, može biti taj „pokret prema kom ‘mora biti’ napreduje kroz pomaljanje univerzuma sposobnih da praktično nametnu norme kognitivne i etičke univerzalnosti i da realno zadobiju oplemenjene uslove prilagođene logičkom i moralnom idealu“ (ibid.: 146).

Literatura

- Corcuff, Philippe (2002): *Les nouvelles sociologies. Constructions de la réalité sociale*, Paris: Nathan
- Bloor, David (1976): *Knowledge and Social Imagery*, London: Routledge & Kegan Paul
- Bourdieu, Pierre (1976): „Le champ scientifique“, *Actes de la recherche en sciences sociales*, 2(2): 88-104
- Bourdieu, Pierre (1984): *Homo academicus*, Paris: Le Éditions de Minuit
- Bourdieu, Pierre (1987): *Choses dites*, Paris: Les Éditions de Minuit
- Bourdieu, Pierre (1988): „Vive la crise! For Heterodoxy in Social Science“, *Theory and Society*, (17): 773-787

- Bourdieu, Pierre (1990): „The Scholastic Point of View“, *Cultural Anthropology*, 5(4): 380-391
- Bourdieu, Pierre (1991): „The Peculiar History of Scientific Reason“, *Sociological Forum*, 6(1): 3-26
- Bourdieu, Pierre (1991a): „Epilogue: On the possibility of a Field of World Sociology“, u: Bourdieu, Pierre and James S. Coleman (ed.): *Social Theory for a Changing Society*, Colorado, Oxford: Russell Sage Foundation, str. 373-387
- Bourdieu, Pierre (1992): „Thinking About Limits“, *Theory, Culture & Society*, (9): 37-49
- Bourdieu, Pierre (1997): *Méditations pascaliennes*, Paris: Seuil/Collection Liber
- Bourdieu, Pierre (2001): *Science de la science et réflexivité*, Paris: Éditions Raisons d’agir
- Bourdieu, Pierre (2002 [1984]): *Questions de sociologie*, Paris: Les Éditions de Minuit
- Bourdieu, Pierre (2004): *Esquisse pour une auto-analyse*, Paris: Éditions Raisons d’agir
- Delez, Žil (1998): *Pokretne slike*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića
- Filipović, Mileva (2006): „Burdijeova sociologija nauke“, u: Nemanjić, Miloš i Ivana Spasić (prir.): *Nasleđe Pjera Burdijea. Pouke i nadahnuća*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 25-35
- Fowler, Bridget (2006): „Autonomy, Reciprocity and Science in the Thought of Pierre Bourdieu“, *Theory, Culture & Society*, 23(6): 99-117
- Golubović, Zagorka (2006): „Doprinos Pjera Burdijea humanizaciji društvenih nauka“, u: Nemanjić, Miloš i Ivana Spasić (prir.): *Nasleđe Pjera Burdijea. Pouke i nadahnuća*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 13-23
- Kun, Tomas (1974): *Struktura naučnih revolucija*, Beograd: Nolit
- Latour, Bruno (2006 [2005]): *Changer de société, refaire de la sociologie*, Paris: La Découverte
- Ritzer, George (1997): *Suvremena sociologijska teorija*, Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Robbins, Derek (2007): „Sociology as Reflexive Science. On Bourdieu’s Project“, *Theory, Culture & Society*, 24(5): 77-98
- Spasić, Ivana (2007): „Bruno Latur, akteri-mreže i kritika kritičke sociologije“, *Filozofija i društvo*, 33(2): 43-71

Ana Birešev

POUR UNE SCIENCE DU CHAMP SCIENTIFIQUE

Résumé

Cet article traite de l'analyse du champ scientifique de Bourdieu. Dans la première partie de ce texte l'auteure examine la vision bourdieusienne de la structure et de la dynamique du champ de la science. La deuxième partie est consacrée à la considération des présuppositions épistémologiques et méthodologiques fondamentales d'une science du champ scientifique développées par Bourdieu à travers un dialogue avec quatre traditions, d'après lui, pertinentes de la sociologie et de la philosophie de la science: la tradition structuro-fonctionnaliste ou mertonienne de sociologie de la science, la théorie de la science normale et des révolutions scientifiques de Thomas Kuhn, le programme dit fort de David Bloor et les études de vie de laboratoire. La troisième partie de ce texte est une esquisse de la critique sociologique, voir bourdieusienne, de la raison scolastique, notamment de ses manifestations dans le domaine de la connaissance, dans le domaine de l'éthique et dans le domaine de l'esthétique.

Mots clés: champ scientifique, science du champ scientifique, sociologie, scolastique.

Ana Birešev

POUR UNE SCIENCE DU CHAMP SCIENTIFIQUE

Résumé

Cet article traite de l'analyse du champ scientifique de Bourdieu. Dans la première partie de ce texte l'auteure examine la vision bourdieusienne de la structure et de la dynamique du champ de la science. La deuxième partie est consacrée à la considération des présuppositions épistémologiques et méthodologiques fondamentales d'une science du champ scientifique développées par Bourdieu à travers un dialogue avec quatre traditions, d'après lui, relevantes de la sociologie et de la philosophie de la science: la tradition structuro-fonctionnaliste ou mertonienne de sociologie de la science, la théorie de la science normale et des révolutions scientifiques de Thomas Kuhn, le programme dit fort de David Bloor et les études de vie de laboratoire. La troisième partie de ce texte est une esquisse de la critique sociologique, voir bourdieusienne, de la raison scolastique, notamment de ses manifestations dans le domaine de la connaissance, dans le domaine de l'éthique et dans le domaine de l'esthétique.

Mots clés: champ scientifique, science du champ scientifique, sociologie, scolastique.